

**Nerina Weiss og Anne Hege Strand**

# **Implementering av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no i kommunen**

Delrapport 4





## **Implementering av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no i kommunen**

Jeg Vet og Snakkemedbarn.no er gratis læringsverktøy rettet mot barn og voksne som jobber med barn. Det er lagt vekt på at verktøyene skal ha universell utforming. Målet er å bidra til å forebygge og avdekke vold og overgrep mot barn og unge, og det er mål at verktøyene tas i bruk av barnehager og skoler. Hvilke erfaringer har kommuneledere og ansatte i skoler og barnehager med implementering? Hvor er det behov for å videreutvikle og forbedre implementeringen? Rapporten redegjør for kommuners erfaringer i en tidlig fase av implementeringen, og peker på tre grupper barn hvor utforming og implementering av ressursen ikke ivaretar deres behov i tilstrekkelig grad. Dette er barn som ikke deltar i ordinær undervisning, barn som voksne på feilaktig grunnlag antar er utsatt for vold og overgrep, og samiske barn som har en egen versjon av de to verktøyene.

# Innhold

<b>Forord</b> .....	<b>4</b>
<b>Sammendrag</b> .....	<b>5</b>
<b>Summary</b> .....	<b>9</b>
<b>1 Innledning</b> .....	<b>14</b>
1.1 Gangen i rapporten.....	15
<b>2 Endringsteori, metode og datainnsamling</b> .....	<b>17</b>
2.1 Evaluering basert på endringsteoretisk rammeverk .....	17
2.2 Endringsteori Snakkemedbarn.no .....	18
2.3 Endringsteori Jeg Vet .....	21
2.4 Metode og datainnsamling .....	24
2.5 Begrensninger.....	25
<b>3 Implementeringstilnærminger</b> .....	<b>26</b>
3.1 Case-kommune 1: Top-down-tilnærming.....	27
3.2 Case-kommune 2: bottom-up-tilnærming .....	31
3.3 Case-kommune 3: Økonomiske insentiver.....	34
3.4 Konklusjon .....	36
<b>4 Forhold som fremmer en vellykket implementering</b> .....	<b>38</b>
4.1 Raskere implementering i små kommuner .....	38
4.2 God lederforankring.....	38
4.3 Godt samarbeid på tvers om voldsforebyggende arbeid .....	40
4.4 Kontinuitet.....	41
4.5 Mer tid.....	42
4.6 Konklusjon.....	42
<b>5 Førstelinjas erfaringer med det voldsforebyggende arbeidet</b> .....	<b>44</b>
5.1 De voksnes voldskompetanse.....	44
5.2 Samarbeid med foreldrene .....	46
5.3 Når vold oppdages.....	47
5.4 Konklusjon.....	49
<b>6 Voldsforebyggende arbeid rettet mot alle barn?</b> .....	<b>50</b>
6.1 Barn som ikke deltar i ordinær undervisning.....	51
6.2 Barn som feilaktig antas å være utsatt for vold og overgrep .....	52
6.3 Tilpasning til det samiske – hvordan?.....	54
6.4 Konklusjon .....	60
<b>7 Konklusjon og anbefalinger</b> .....	<b>62</b>
7.1 Ulike implementeringsstrategier .....	62
7.2 Universell utforming .....	63
7.3 Endringsteoretisk perspektiv .....	64
7.4 Anbefalinger .....	65
<b>Referanser</b> .....	<b>67</b>

**Vedlegg Tabelloppsummering av endringsteori for Jeg Vet og Snakke sammen..... 70**

# Forord

Dette er fjerde delrapport fra prosjektet «Forskningsbasert evaluering av læringsressursene snakkemedbarn.no og Jeg Vet», som Fafo utfører på oppdrag fra Bufdir. I tidligere rapporter har vi sett på planlegging, implementering og bruk av de to læringsverktøyene. I denne fjerde rapporten vil vi trekke noen konklusjoner, samt presentere tre kvalitative casestudier knyttet til implementering og bruk i kommunene. Datamaterialet for denne rapporten er basert på kvalitative intervju i tre kommuner, i tillegg til kvalitative intervju med utvalgte eksperter på feltet.

Anne Hege Strand har vært prosjektleder i denne avsluttende fasen, og har sammen med Nerina Weiss og Marianne Svarstad gjennomført datainnsamlingen. Det er Anne Hege Strand og Nerina Weiss som har ført rapporten i pennen.

Vi ønsker å takke alle våre intervjupartnere og deltakere i evalueringsworkshopen for informative og tankevekkende samtaler. I Bufdir takker vi Silje Vie Solhjell, Maria Andersen Sommernes, Ingvil Kristine Thallaug Øverli, Elin Skogøy og Tove Brusgaard for gode diskusjoner underveis. Takk til Marianne Svarstad for hennes bidrag med å få på plass og gjennomføre feltarbeid i de utvalgte kommunene! Ved Fafo har Terje Olsen og Hedda Flatø vært kvalitetssikrere og takkes for grundig gjennomlesing og gode kommentarer. Informasjonsavdelingen ved Fafo har ferdigstilt rapporten for publisering, og takkes for flott innsats.

Oslo, desember 2023

Anne Hege Strand og Nerina Weiss

# Sammendrag

Samfunnet har ansvar for å beskytte sine borgere, spesielt barn og unge, mot vold og overgrep. Vold og overgrep er et alvorlig samfunnsproblem med store konsekvenser. Årsakene kan være sammensatte, og det kreves kontinuerlig innsats fra flere fagområder for å møte denne utfordringen. Dette stiller store krav til samordning av tjenester på tvers av nivåer og sektorer innenfor oppvekstfeltet.

De to digitale læringsressursene Snakkemedbarn.no og Jeg Vet skal bidra til gode samtaler med barn om vold og overgrep. Fafo gjennomførte i 2019-2023 en følgeevaluering av implementeringen av de to verktøyene. Vi har tidligere publisert tre delrapporter som tar for seg planlegging, implementering og bruk av de to læringsverktøyene (Weiss & Strand, 2021, Weiss mfl., 2022, Flatø mfl., 2022).

Dette er den fjerde og siste delrapporten fra følgeevalueringen av de to digitale læringsressursene Snakkemedbarn.no og Jeg Vet. Her setter vi søkelyset på det voldsforebyggende arbeidet i kommunene, nærmere sagt i skoler og barnehager. Vi tar altså et kommunalt perspektiv på implementeringen av verktøyene, og presenterer funn fra en kvalitativ studie fra tre case-kommuner som har tatt i bruk Jeg Vet og Snakkemedbarn.no.

Verktøyene er tenkt å ha en universell utforming og skal nå alle barn og unge, uavhengig av alder, etnisk bakgrunn og funksjonsevne. I denne rapporten undersøker vi utfordringer med å nå ut til alle barn med disse voldsforebyggende tiltakene. Hvordan foregår implementeringen av verktøyene ute i kommunene? Når man alle barn? Hvilke forhold fremmer en positiv implementering? Vi undersøker også erfaringer til ansatte i skoler og barnehager, altså i kommunal førstelinje, med bruken av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no.

I kapittel 2 gjør vi rede for endringsteori som er det analytiske rammeverket for følgeevalueringen. Endringsteori er både en evalueringsmetode egnet til å forstå sammenhengen mellom årsak og virkning av et konkret tiltak, og et refleksjonsverktøy egnet til å bevisstgjøre egne, og andres, antakelser om hva slags endring man ønsker å oppnå ved et tiltak, og hvordan slik endring skal kunne realiseres. Basert på denne rapporten og vår tidligere forskning utarbeider vi en endringsteori for hver av de to læringsverktøyene og setter opp kortsiktige og langsiktige mål for virkningen, og hvordan utviklerne av verktøyene planla å oppnå disse. Et slik oppsett vil gjøre det mulig å utforske både hvorvidt eventuell manglende måloppnåelse kan tilskrives utformingen av verktøyene, idefeil, eller manglende bruk av verktøyene, implementeringsfeil.

Kapitlene 3–6 er basert på det kvalitative feltarbeidet. I kapittel 3 beskriver vi tre ulike implementeringstilnærminger som brukes i norske kommuner: top-down-tilnærming, bottom-up-tilnærming, og implementering gjennom økonomiske insentiver. Vi finner at alle de tre tilnærmingene har fordeler og ulemper.

En top-down-tilnærming gir ledelsesforankring i kommunen, noe vi anser som vesentlig for en vellykket implementering. At førstelinjeansatte, som lærere, ikke kan velge bort bruken av verktøyet sender et sterkt signal om kommunens prioritering i det

voldsforebyggende arbeidet rettet mot barn. Det er imidlertid viktig også i en top-down-implementering å forankre denne hos de ansatte i førstelinja ved at de får eierskap til de verktøyene de skal ta i bruk.

Vi finner at en bottom-up-tilnærming kan være godt egnet for å starte implementeringsarbeidet i små kommuner. Kombinasjonen av små forhold og manglende stabilitet i ledelsen gir ildsjeler spillerom til å gjennomføre ønskede endringer. En slik tilnærming forutsetter, og er avhengig av, at enkeltpersoner engasjerer seg. Personavhengigheten, som er styrken i denne tilnærmingen, kan også gjøre implementering og bruk av verktøyene sårbar.

Den tredje tilnærmingen er basert på ekstern finansiering med tilskudd fra Bufdir til kommunen (BTI-tilskudd), og kombinerer elementer fra bottom-up og top-down-tilnærmingen. Den er forankret i den kommunale ledelsen, men arbeidet er delegert til en prosjektkoordinator som får oppdraget med å lede implementeringsarbeidet. Fordelene med denne tilnærmingen er at enkeltpersoner får det voldsforebyggende arbeidet i sin stillingsbeskrivelse, og at det er avsatt tid til å etablere rutiner og koordinere samhandling på tvers mellom virksomheter og nivåer i kommunen. Ulempen er at slike prosjekter ofte er tidsbegrenset, og for at implementering skal lykkes gjennom ekstern finansiering med tilskudd fra Bufdir forutsettes det at varige samarbeidsstrukturer etableres før prosjektperioden løper ut.

Følgeevalueringen har vist at det har vært krevende å få kommunene, og spesielt barnehager og skoler, til å ta i bruk de to læringsverktøyene Snakkemedbarn.no og Jeg Vet. I kapittel 4 beskriver vi noen forhold som fremmer en vellykket implementering. Vi finner at kommunestørrelse har betydning. Det er langt enklere å innføre denne typen verktøy i små kommuner. Samordning styrkes gjennom tette og personlige forhold til ansatte i andre institusjoner og sektorer.

Lederforankring er en annen faktor som påvirker implementering i kommunene på en positiv måte. Forankring i kommuneledelsen og hos rektorer og barnehageledere bør sikres fra starten, og prosessen bør følges opp kontinuerlig. Jeg Vet og Snakkemedbarn.no skiller seg fra annet voldsforebyggende arbeid i kommunen ved at verktøyene retter seg direkte mot ansatte i skoler og barnehager. Kommunene må derfor sikre at virksomhetsledere i skole og barnehager er involvert i kommunens overordnede voldsforebyggende arbeid.

Som vi også har vist i tidligere rapporter, krever en vellykket implementering god samordning og samarbeid på tvers av virksomhetene. Organisering av lokale nettverk er derfor avgjørende.

Tilstrekkelig tid og kontinuitet er andre faktorer som bidrar til en vellykket implementering. Tematikken rundt vold og overgrep har vært aktuell i mange år, men oppmerksomheten øker helst når enkeltpersoner møter situasjoner knyttet til problematikken. Å opprettholde engasjementet over tid er en utfordring, spesielt i skolen. Det er derfor nødvendig å etablere rutiner og kontinuitet gjennom årshjul, forpliktende avtaler og hyppige møter. Det er også vesentlig at virksomhetene setter av nok tid til opplæring og kunnskapsutveksling. Kvalitet i voldsforebyggende arbeid handler om å utvikle en kultur der

det er naturlig å ta opp dette temaet og hvor det er kunnskap om hvordan det skal behandles.

I tidligere delrapporter har vi vist at de fleste brukere av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no har vært fornøyd med verktøyene, selv om få kommuner har tatt i bruk verktøyene på en systematisk måte (Flatø mfl., 2022). I kapittel 5 beskriver vi hvordan lærere, barnehageansatte og andre ansatte i de tre case-kommunene har opplevd arbeidet i skole og barnehager med å forebygge vold og overgrep mot barn. Funnene i dette kapitlet supplerer og utdyper funnene fra spørreundersøkelsen til ledere og ansatte i skoler og barnehager fra i delrapport 3. Hensikten er å beskrive forhold og forutsetninger som er tett knyttet opp mot bruken av verktøyene og som derfor vil påvirke hvorvidt, og på hvilken måte, lærere og barnehageansatte får mulighet og evner til å bruke verktøyene, og forebygge vold og overgrep mot barn.

De ansatte bekrefter at (opplevd) manglende voldskompetanse er en viktig årsak til at voksne føler usikkerhet og ubehag ved å undervise om vold og overgrep og ved å snakke med barn ved mistanke om at de utsettes for vold eller overgrep. For å håndtere ubehaget og øke kompetansen, er det viktig med et kollegafellesskap der ansatte kan støtte hverandre. Stabilitet i personalgruppene og en felles forståelse for å håndtere temaet vold og overgrep er avgjørende.

Et godt samarbeid med foreldre trekkes fram som en annen viktig forutsetning til å lykkes med det voldsforebyggende arbeidet. Foreldre har i liten grad blitt inkludert eller hensyntatt i utviklingen av de to læringsverktøyene. Ikke desto mindre understreker lærere og barnehageansatte at et godt samarbeid med foreldrene er essensielt. Et slikt samarbeid må etableres i «fredstid», altså før saker om vold og overgrep blir oppdaget. Ansatte understreket betydningen av god informasjon til foreldre deres arbeid mot vold og overgrep og ansvar og rutiner ved mistanke om vold og overgrep.

Snakkemedbarn.no og Jeg Vet har blitt utviklet som universelle læringsverktøy, som skal nå alle barn, uavhengig av alder, etnisitet eller funksjonsnivå. Kapittel 6 beskriver tre grupper av barn og unge som vi mener ikke i tilstrekkelig grad har blitt tatt hensyn. Dette er barn som av ulike årsaker ikke deltar i den ordinære undervisningen, barn som voksne på feilaktig grunnlag antar at er utsatt for vold og overgrep, og samiske barn.

Selv om utviklerne av Jeg Vet samarbeidet med Statped for å sikre den universelle utformingen finner man i implementeringsfasen en manglende bevisstgjøring av skoler og barnehager om universell utforming og hvordan Jeg Vet kan brukes opp mot barn som ikke deltar i ordinær undervisning. Den andre gruppen er barn som på feilaktig grunnlag anses å være utsatt for vold og overgrep. Dette er en utfordring som kunne ha blitt bedre håndtert av Snakkemedbarn.no, som er et verktøy designet for å hjelpe voksne med å identifisere og støtte voldsutsatte barn og unge. Imidlertid avdekker denne evalueringen svært lav eller manglende bevissthet rundt risikoen for feiltolkninger, både i spillteknologien og i kurslederkursene. Når det gjelder samiske barn, ser vi et stort forbedringsbehov. Ikke bare av de to læringsverktøyene, men av det voldsforebyggende arbeidet opp mot samiske barn i sin helhet. Evalueringen har avdekket begrensninger i barns samiske ordforråd om vold og overgrep, manglende tilpasning av læringsverktøy til kulturelle håndteringsmåter av vold, og mangel på kulturell kompetanse i



hjelpeapparatet. For å oppnå effektive voldsforebyggende tiltak for samiske barn og unge, kreves det derfor betydelig innsats ut over oversettelse av verktøyene, med vekt på å forstå og tilpasse seg den samiske konteksten og kulturen.

Anbefalingene i denne rapporten omfatter utforming og implementering av ressursene, samt tilpasning av ressursene til samiske barn og unge.

- Utforme råd og veiledning som kan bevisstgjøre voksne brukere av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no om risikoen knyttet til å ikke skille voldsutsatthet fra andre vansker som barn har, for eksempel nevrodiagnoser, ME eller traumer. Dette kan for eksempel gjøres gjennom:
  - Utvikling av en avatar i Snakkemedbarn.no hvor hensikten er å konkludere med at barnet utviser en adferd som kan være lik et voldsutsatt barn, men hvor en annen årsak som dårlig tilrettelegging på skolen eller en nevrodiagnose forklarer barnets adferd.
  - Informasjon på kurslederkurs og ressursider til læringsverktøyene.
- Sikre at særlig Jeg Vet kan nå de barna som ikke deltar i ordinær undervisning, gjennom råd, veiledning og samarbeid med relevante aktører
- Videre arbeid med implementering av de to læringsressursene bør konsentrere seg om hvordan bruken forankres i førstelinja i kommunen, altså hos virksomhetsledere og ansatte.
- Kommunene bør i samarbeid med Bufdir etablere robuste rutiner og strukturer som sikrer at de kommunale virksomhetene kontinuerlig setter av tid til det voldsforebyggende arbeidet.
- Bufdir bør i samarbeid med kommunene og fylkeskommunene styrke arbeidet og sikre rutiner knyttet til foreldresamarbeid.
- Implementeringen av de to læringsverktøyene har ikke nådd ungdom. Videre implementeringsarbeid må derfor legge vekt på aldersgruppen 13-18 år. Dette fokuset gjelder hele implementeringskjeden og vil involvere Bufdir, RVTS, statsforvalterne, kommuner og fylkeskommuner. Det bør utarbeides planer for hvordan det kan være mulig å nå ut til fylkeskommuner og videregående skoler med det voldsforebyggende arbeidet.
- Bufdir bør innhente mer kunnskap om hvordan implementeringen av ressursene kan foregå i større kommuner og byer.
- Implementering av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no bør skje som en del av et bredere voldsforebyggende arbeid sammen med den samiske befolkningen. Dette bør inkludere:
  - Tiltak for å forbedre barns ordforråd og forståelse av vold og overgrep, for eksempel ved å tilgjengeliggjøre barne- og ungdomslitteratur om vold og overgrep på de samiske språkene
  - Utvikle tiltak som kan bidra til å øke kulturkompetansen blant voksne som arbeider med samiske barn og unge.
- Det bør undersøkes hvorvidt læringsverktøyene, og det voldsforebyggende arbeidet generelt, når ut til barn og unge i andre minoritets- og urfolksgrupper.

# Summary

Society is responsible for protecting its citizens, especially children and adolescents, against violence and abuse. Violence and abuse constitute a serious social problem with grave consequences. Its causes can be complex, and dealing with this challenge requires a consistent effort by a broad range of professions. This places great demands on the coordination of different levels and sectors among institutions engaging with children and young people.

The two digital learning resources Snakkemedbarn.no and Jeg Vet ('I Know') are intended to facilitate appropriate conversations with children about violence and abuse. In 2019–2023, Fafo undertook a process evaluation of the implementation of these two tools. We have previously published three interim reports that describe the planning, implementation and use of these two learning tools (Weiss & Strand, 2021, Weiss et al., 2022, Flatø et al., 2022).

This is the fourth and final interim report from the summative evaluation of the two digital learning resources snakkemedbarn.no and Jeg Vet. Here, we focus on efforts to prevent violence at the municipal level, more specifically in schools and daycare centres. In other words, we see the implementation of these tools in a municipal perspective and present findings from a qualitative study of three selected municipalities that have started using Jeg Vet and Snakkemedbarn.no.

The tools are intended to have a universal design and reach out to all children and adolescents, irrespective of their age, ethnicity and functional ability. In this report we examine challenges encountered in reaching out to all children with these measures to prevent violence. How is the implementation of these tools undertaken in the municipalities? Does it reach all children? What conditions are conducive to a positive implementation? We also investigate the experiences of school and kindergarten staff, i.e. those on the municipal frontline, in using Jeg Vet and Snakkemedbarn.no.

In Chapter 2 we give an account of the theory of change that provides the analytical framework for the summative evaluation. A theory of change is both a suitable evaluation method to elucidate the connection between the causes and effects of a specific action, and a tool for reflection that can help raise awareness of our own and others' assumptions regarding the kind of change that we seek to achieve by a specific measure and how this change can be achieved. Based on this report and our previous research, we draw up a theory of change for each of the two learning tools and outline short-term and long-term goals for their effects, as well as how the developers of these tools planned to achieve them. This setup will enable an exploration of whether any deficiencies in goal achievement can be ascribed to the design of the tools, flawed thinking or deficiencies in the use the tools, i.e. implementation errors.

Chapters 3–6 are based on the qualitative fieldwork. In Chapter 3 we describe three different approaches to implementation that are commonly used in Norwegian

municipalities: top-down, bottom-up and implementation through economic incentives. We find that all three approaches have advantages as well as disadvantages.

A top-down approach makes for strong management commitment, which we regard as essential for a successful implementation. Mandatory use of the tool by frontline staff, such as teachers, sends a strong signal regarding municipal priorities in the efforts to prevent violence against children. However, even in a top-down-type implementation it is essential to obtain endorsement by frontline staff to ensure a sense of ownership of the tools they are about to use.

We find that a bottom-up approach can be well suited to start implementation in small municipalities. The combination of small scale and less stability in the management provides latitude for enthusiasts to introduce desired changes. This approach presupposes, and depends on, committed individuals. This dependency on individuals, which is the strength of this approach, may also render the implementation and use of the tools vulnerable.

The third approach is based on external funding through grants from the Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs (so-called BTI grants), and combines elements from the top-down and bottom-up approaches. It is embedded in the municipal management, but the work has been delegated to a project coordinator who oversees the implementation. The advantages of this approach are that individuals will have violence prevention as part of their job description and that time is allocated to establish procedures and coordinate interaction across enterprises and levels in the municipality. The disadvantage is that such projects tend to be limited in time, and for implementation through external funding from the directorate to succeed, permanent collaborative structures need to be established before the project period expires.

The process evaluation has shown that it has been challenging to persuade the municipalities, especially daycare centres and schools, to use the two learning tools Snakkemedbarn.no and Jeg Vet. In Chapter 4 we describe some conditions that are conducive to successful implementation. We find that the size of the municipality has an impact; it is far easier to introduce this type of tool in small municipalities. Coordination is strengthened through close personal relationships with staff in other institutions and sectors.

Management commitment is yet another factor that positively affects local implementation. Endorsement by the municipal management and heads of schools and daycare centres should be obtained from the start, and the process should be continuously followed up. Jeg Vet and Snakkemedbarn.no differ from other municipal efforts to combat violence in being directly designed for school and daycare staff. The municipalities must therefore ensure that the heads of schools and daycare centres are involved in the municipality's general efforts to combat violence.

As we have shown in previous reports, successful implementation requires good coordination and collaboration across enterprises. Organising local networks is therefore essential.

Sufficient time and continuity are further factors that contribute to successful implementation. Topics related to violence and abuse have been in focus for many years, but they tend to receive more attention when individuals encounter situations where these problems are manifest. Maintaining commitment over time is a challenge, especially in schools. It is thus necessary to establish procedures and continuity through annual cycles, binding agreements and frequent meetings. Moreover, it is essential that the enterprises allocate sufficient time to training and knowledge exchange. Quality in efforts to prevent violence is all about developing a culture where addressing this topic comes naturally, and where there is knowledge of how it should be dealt with.

In previous interim reports we have shown most of the users of Jeg Vet and Snakkemedbarn.no are satisfied with these tools, even though few municipalities so far are making systematic use of them (Flatø et al., 2022). In Chapter 5 we describe how teachers, daycare staff and other staff in the three selected municipalities have perceived the efforts undertaken in their workplaces to prevent abuse and violence against children. The findings in this chapter supplement and expand on the findings from a survey among school and daycare centre leaders and staff, described in the third interim report. The objective is to describe conditions and prerequisites that are closely related to the use of the tools, and which therefore will affect whether and how teachers and daycare staff have the opportunity and ability to use the tools, and thus help combat abuse and violence against children.

Staff members confirm that (perceived) lack of competence in violence prevention is a key reason why adults feel uncertain and uncomfortable in teaching about violence and abuse and in speaking with children whom they suspect have been exposed to violence or abuse. To address this uncertainty and discomfort, it is essential to establish a community of peers that can support each other. Stability in the staff groups and a shared understanding of how to deal with the topic of violence and abuse are crucial.

Close cooperation with parents is highlighted as a further key prerequisite for succeeding in violence prevention. There has been little inclusion or consideration of parents in the development of the two learning tools. However, teachers and daycare staff underscore that close cooperation with the parents is essential. Such cooperation needs to be established in 'peacetime', i.e. before cases involving violence or abuse are discovered. Staff members highlighted the importance of providing appropriate information to parents about the efforts to prevent violence and abuse, as well as about responsibilities and procedures when these are suspected.

Snakkemedbarn.no and Jeg Vet have been developed as universal learning tools that should reach all children, irrespective of their age, ethnicity and functional ability. Chapter 6 describes three groups of children and adolescents that in our opinion have been insufficiently considered. These are children who for various reasons do not participate in regular schooling, children whom adults erroneously assume to be exposed to violence and abuse, and Sámi children.

Although the developers of Jeg Vet collaborated with Statped (the national service for special needs education) to ensure universal design of the tool, at the implementation stage we find a lack of awareness in schools and daycare centres regarding universal

design and how Jeg Vet can be used in relation to children who do not participate in regular schooling. The second group includes children who are erroneously assumed to be exposed to violence and abuse. This is a challenge that could have been better addressed by Snakkemedbarn.no, which is a tool designed to help adults identify and support children and adolescents who are exposed to violence. However, this evaluation revealed a very low or absent awareness of the risk of erroneously assuming children as exposed to violence, both in the gaming technology and in the training courses for instructors. In the case of Sámi children, we see a substantial potential for improvement, not only of the two learning tools, but also of the efforts to prevent violence against Sámi children in general. The evaluation has revealed limitations in Sámi children's vocabulary on violence and abuse, lack of adaptation of the learning tools to culturally specific ways to handle violence, and a lack of cultural competence in the support services. To establish effective measures to combat violence against Sámi children and adolescents, a considerable effort is required beyond translation of the tools, with an emphasis on understanding and adapting to the Sámi context and culture.

The recommendations in this report encompass design and implementation of the resources, as well as adaptation of the resources to Sámi children and adolescents.

- Prepare advice and guidance that can raise awareness among adult users of Jeg Vet and Snakkemedbarn.no of the risks involved in not distinguishing exposure to violence from other difficulties that children have, for example neurological diagnoses, ME or traumas. This could be achieved by, for example:
  - Developing an avatar in Snakkemedbarn.no intended to conclude that the child displays behaviour consistent with exposure to violence, but where another cause can explain the child's behaviour, such as poor facilitation in school or a neurological diagnosis.
  - Information in training courses for instructors and resource pages for the learning tools.
- Ensure that Jeg Vet in particular can reach children who do not participate in regular schooling, by way of advice, guidance and collaboration with relevant actors.
- Further work on implementation of the two learning resources should concentrate on how their use should be endorsed by frontline staff in the municipalities, i.e. enterprise heads and staff.
- In collaboration with the Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, the municipalities should establish robust structures to ensure that the municipal enterprises continuously allocate time to the efforts to prevent violence.
- In collaboration with the municipalities and the county administrations, the Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs should upgrade the efforts and ensure procedures for parental participation.
- The implementation of the two learning tools has failed to reach adolescents. Further implementation should therefore emphasise the age group from 13 to 18 years. This focus applies to the entire implementation chain and will involve the Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, the regional centres for violence and traumatic stress, the county governors, municipalities and county administrations.

Plans should be drawn up regarding how the county administrations and upper secondary schools can become involved in efforts to prevent violence.

- The Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs should obtain more knowledge regarding how the implementation of the resources can be undertaken in large municipalities and cities.
- The implementation of Jeg Vet and Snakkemedbarn.no should proceed as part of wider efforts to prevent violence in cooperation with the Sámi population. This should include:
  - Measures to improve children's vocabulary and understanding of violence and abuse, for example by providing literature for children and young people in the Sámi languages.
  - Developing measures that can help enhance the cultural competence among adults who engage with Sámi children and adolescents.
- Investigations should be undertaken to ascertain whether the learning tools and the efforts to prevent violence in general are able to reach out to children and adolescents in other minority and indigenous populations.

# 1 Innledning

Samfunnet har et ansvar for å beskytte sine borgere, spesielt barn og unge, mot vold og overgrep. Samfunnsoppdraget består av flere komponenter, blant annet å forebygge og oppdage forekomst av vold og overgrep, beskytte og ivareta utsatte barn og unge, og å følge opp voldsutøvere. Det er et krevende oppdrag. Vold og overgrep er et komplekst problem med sammensatte årsaker, noe som krever innsats av flere fagområder, og stiller særegne krav til samordning av tjenester på tvers av sektorer innenfor oppvekstfeltet.

I denne rapporten setter vi søkelyset på det voldsforebyggende arbeidet i kommunen, nærmere sagt i skoler og barnehager. To tiltak, de digitale læringsverktøyene Snakke-medbarn.no og Jeg Vet, er tema for denne rapporten. Vi undersøker mulige utfordringer knyttet til å nå ut til alle barn med disse to tiltakene, uavhengig av alder, etnisk bakgrunn og funksjonsevne. Vi spør: Hvordan foregår implementeringen av verktøyene ute i kommunene? Og hvilke forhold finner vi at fremmer god implementering? Vi undersøker også erfaringer ansatte i skoler og barnehager, altså i kommunal førstelinje, har med bruken av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no.

Buudir har arbeidet med å utvikle og implementere de to digitale læringsverktøyene siden 2015. Det ene verktøyet, Jeg Vet, skal gi barn og unge alderstilpasset, likeverdig, systematisk og kunnskapsbasert opplæring om vold og overgrep via en digital læringsplattform til bruk i barnehager, barneskoler, ungdomsskoler og videregående skoler (videregående skoler er organisatorisk plassert under fylkeskommunen og er således ikke belyst i denne rapporten som baserer seg på informasjon fra kommunalt ansatte). Det andre verktøyet, Snakkemedbarn.no, er rettet mot voksne som jobber med barn og unge. Verktøyet er basert på spillteknologi, og gjennom å øve seg med en avatar skal voksne bli tryggere på å samtale med barn i alle aldre om vold og overgrep.

Fafo fikk i oppdrag å gjennomføre en prosessevaluering av de to digitale ressursene. Evalueringen ble gjennomført i perioden 2019–2023. Formålet var:

- 1 å bidra til en forskningsbasert evaluering av Snakke sammen og Jeg Vet med vekt på å forstå hvordan ressursene ble tatt i bruk,
- 2 få kunnskap om hvordan de to digitale ressursene Jeg Vet og Snakke sammen kan justeres og videreutvikles, og
- 3 få økt kunnskap om hvordan staten som aktør kan understøtte og bidra til implementering av pedagogiske ressurser i kommunal sektor gjennom å studere implementering, effekter og erfaringer med de digitale læringsressursene Jeg Vet og Snakkemedbarn.no initiert av Buudir.

For å tilnærme oss disse problemstillingene benyttet vi et endringsteoretisk rammeverk, samt kvalitativ og kvantitativ forskningsmetode. Funnene fra evalueringen er rapportert i fire delrapporter, hvor denne rapporten er den fjerde og siste.

- Delrapport 1 «Jeg vet og Snakke sammen: Verktøyenes endringsteorier» (Weiss & Strand, 2020) utforsket bakgrunnen for at de to verktøyene ble utviklet, og det ble

- gjort rede for problemforståelser knyttet til verktøyene, spesifisering av målgruppen og hvordan verktøyene kunne medvirke til å avdekke og forebygge vold og overgrep.
- Delrapport 2 «Implementeringsarbeidet i Jeg Vet og Snakkemedbarn.no» (Weiss, Strand & Flatø 2022) så nærmere på arbeidet med å implementere de to ressursene. Vi la vekt på å undersøke de aktørene som hadde ansvaret for å utvikle og spre informasjon om verktøyene. Vi fant at verktøyene i liten grad var tatt i bruk av kommunene og at dette skyldtes utfordringer knyttet til implementeringen som tverretattlig samarbeid og forankring.
  - Delrapport 3 «Kompetanse- og brukervurderinger av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no» (Flatø, Strand & Weiss 2022) rapporterte funnene fra en spørreundersøkelse til ledere og ansatte ved skoler og barnehager om kjennskap til og bruken av, Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. Vi fant at de viktigste hindringene for bruk av Snakkemedbarn.no og Jeg Vet kan tilskrives mangelfull implementering, samhandling og institusjonell kultur. Verktøyene ble vurdert av ledere og ansatte i skoler og barnehager til å være av god kvalitet.

I denne fjerde delrapporten trekker vi veksler på de tre tidligere rapportene og setter søkelyset på sluttbrukerne av verktøyene. Vi tar altså et kommunalt perspektiv på implementeringen og presenterer funn fra en kvalitativ studie fra tre case-kommuner som hadde tatt i bruk Jeg Vet og Snakkemedbarn.no.

Denne rapporten konsentrerer seg om implementeringen av verktøyet. Vi undersøker ikke hva slags effekter verktøyene har. Dette vil bli undersøkt nærmere i en videreføring av prosjektet, der det vil gjennomføres en RCT (randomised controlled trial, randomisert kontrollert studie) for bruken av Jeg Vet i barneskoler. Der vil målet være å kartlegge læringseffekter elever i barneskolen får ved å benytte Jeg Vet. Planen er å gjennomføre eksperimentet i løpet av skoleåret 2024/25.

## 1.1 Gangen i rapporten

Som vi skal vise i kapittel 2 handler vårt endringsteoretiske rammeverk om å utforske hvorvidt avvik fra planer om å innføre læringsverktøyene Snakkemedbarn.no og Jeg Vet skyldes feil ved planlegging og målsetningene, eller om avvik handler om feil ved implementeringen. Vi vil også rekapitulere noen viktige punkter knyttet til bakgrunnen og målsetningen for verktøyene.

Deretter går vi nærmere inn på funnene og eventuelle avvik eller utfordringer. I kapittel 3 beskriver vi ulike implementeringsstrategier kommuner bruker, med utgangspunkt i tre empiriske casestudier. Vi utreder fordeler og ulemper ved å bruke en top-down-tilnærming, ved å implementere gjennom bottom-up tilnærming, og ved bruk av økonomiske insentiver.

Basert på disse tilnærmingene, som i all hovedsak handler om forankring og økonomiske insentiver, viser vi i kapittel 4 til faktorer og forhold som påvirker det forebyggende arbeidet i kommunen på en positiv måte.

Kapittel 5 tar for seg erfaringer i førstelinja med det voldsforebyggende arbeidet i kommunen. Hva må, ifølge lærere og barnehageansatte, være på plass for at de to læringsressursene Jeg Vet og Snakkemedbarn.no kan inngå i det kommunale



voldsforebyggende arbeidet? Vi viser til betydningen av voldskompetanse, godt samarbeid med foreldre i «fredstid» og når krisen inntreffer, og gode rutiner når vold avdekkes.

Det siste empiriske kapittel 6 tar for seg det grunnleggende spørsmålet om hvorvidt Jeg Vet og Snakkemedbarn.no oppnår målsetningen med å nå alle barn, uavhengig av alder, etnisitet og funksjonsnivå. Kapitlet tar utgangspunkt i at læringsressursene er utformet som universelle verktøy, og peker på utfordringer med en slik tilnærming i det voldsforebyggende arbeidet.

I kapittel 7 presenterer vi våre anbefalinger for det videre arbeidet med verktøyene og det voldsforebyggende arbeidet rettet mot alle barn og unge i Norge, basert på evalueringen av verktøyene Jeg Vet og Snakkemedbarn.no.

## 2 Endringsteori, metode og datainnsamling

I dette kapitlet gjør vi først rede for det endringsteoretiske rammeverket slik det ble skissert i første delrapport (Weiss & Strand, 2020), og slik det har blitt anvendt gjennom prosjektet. Deretter ser vi kort på bruk av prosessevaluering som metode.

### 2.1 Evaluering basert på endringsteoretisk rammeverk

Endringsteori er både en evalueringsmetode egnet til å forstå sammenhengen mellom årsak og virkning av et konkret tiltak (Ebrahim & Rangan, 2010) og et refleksjonsverktøy egnet til å bevisstgjøre seg sine egne, og andres, antakelser om hva slags endring man ønsker å oppnå ved et tiltak, og hvordan slik endring skal kunne realiseres (Stern mfl., 2012). Siden verktøyene er rettet mot ulike målgrupper har vi utviklet en endringsteori for hvert av verktøyene. Målsetningen er den samme i begge tilfeller: verktøyene skal bidra til å redusere omfanget av vold og overgrep mot barn og unge.

Snakkesammen.no og Jeg Vet var i utgangspunktet tenkt som to komplementære verktøy som skulle utvikles parallelt. Utviklingsprosessene har imidlertid vært ulik. Regionale ressursentre om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTSene) har i samarbeid utviklet Snakkesammen.no og har hatt hovedansvaret for implementeringen av verktøyet. Utviklingen av Jeg Vet ble derimot ledet og koordinert av Bufdir. For Jeg Vet ble det satt ned to arbeidsgrupper med fagpersoner, en som var ansvarlige for innholdet i verktøyet, og en som skulle utforme implementeringsprosessen.

Gitt to svært ulike prosesser, og to verktøy som har ulike målsettinger og målgrupper, så har vi utarbeidet to endringsteorier som skisserer veien mot en felles målsetting: å redusere omfanget av vold og overgrep mot barn og unge. De to endringsteoriene vil danne grunnlag for refleksjon og diskusjon om strategiske valg i utformings- og implementeringsprosessen (Eyben mfl., 2008), som har vært Fafos utgangspunkt for den prosessorienterte evalueringen av de to verktøyene. Nedenfor forklarer vi kort hva endringsteori er før vi gjør rede for endringsteoriene til Snakkemedbarn.no og deretter for Jeg Vet.

Et endringsteoretisk rammeverk (ofte kalt Theory of Change) utgjør et strukturelt rammeverk for å gjennomføre en forskningsevaluering. Målet er å utforme en tenkt kausal sammenheng, og å kartlegge forhold som kan tenkes å påvirke innføringen av et bestemt verktøy eller program.

I vår evaluering har vi brukt endringsteori for å undersøke prosesser hvor verktøyene har blitt tatt i bruk, og for å kartlegge ulike forhold som kan tenkes å fremme eller hindre at Jeg Vet og Snakkemedbarn.no får sin ønskede effekt. Denne første delen av evalueringen er derfor en prosessevaluering (Sverdrup, 2002), mens en effektevaluering vil komme i neste del av Fafos evalueringsarbeid, når vi skal gjennomføre en RCT om Jeg Vet.

Arbeidet med endringsteorier for Snakkemedbarn.no og Jeg Vet startet med implementeringsprosessen, og tok utgangspunkt i en skisse over en tenkt prosess av de ulike stegene for hvordan implementeringen skulle skje for å få det ønskede utfallet. Dette utgjør den «ideelle prosessen». I virkeligheten vil mye gå annerledes enn forventet.

I prosessevalueringen har vi sammenholdt hva som faktisk skjedde med det vi opprinnelig så for oss at skulle skje. Det ligger mye læring i å sammenlikne oppnådde resultater med de forventningene man opprinnelig hadde. Dersom den faktiske prosessen for implementering og bruk av verktøyene avviker fra det som ble satt som et ideelt mål, vil en gjennomgang gi svar på om mangel på positive utfall handler om feilaktig utforming av verktøyene, uklare eller for ambisiøse målsettinger, eller feilslått implementering. Et viktig formål med evalueringen vil nettopp være å kunne skille mellom disse utfallene.

Det finnes flere tiltak rettet mot å redusere og avdekke vold og overgrep mot barn og unge. Læringsverktøyene Snakkesammen.no og Jeg Vet går inn i en eksisterende og ganske kompleks kontekst bestående av mange aktører fra ulike sektorer og profesjoner og med ulike mandat og brukergrupper. Det må jobbes på tvers av departementer, direktorater, fylkeskommuner og kommuner, og på ulike styringsnivåer, noe som vil påvirke læringsverktøyene, deres bruk og dermed også endringene disse verktøyene bringer fram. Vi har lagt vekt på å kartlegge de ulike kontekstene som vil påvirke læringsverktøyene, og utforske ulike aktørers motivasjon og bidrag. Dette er gjort ved at aktører på ulike administrative styringsnivåer har inngått i evalueringen.

## **2.2 Endringsteori Snakkemedbarn.no**

Snakkemedbarn.no er rettet mot ansatte i den kommunale førstelinja, og skal styrke voksnes kompetanse i å snakke med barn og unge om vold og overgrep. Verktøyet er i første omgang rettet mot ansatte i barnehager og barneskoler, men målet er at ansatte i ungdomsskoler og videregående skoler, samt andre tjenester bruker verktøyet. Målet er at voksne skal bli bedre i stand til på et tidlig tidspunkt å identifisere, og dermed hjelpe, barn og unge som har blitt utsatt for vold og overgrep. Ideelt sett skal alle som jobber med barn og unge bruke verktøyet.

Endringsteoretisk kan virkningen av Snakkemedbarn.no oppsummeres gjennom et målhierarki hvor en konkret innsats fører til endringer på kort og på lengre sikt. Hensikten er å bidra til det overordnede samfunnsmålet – å bekjempe vold og overgrep mot barn og unge.

I delrapport 1 identifiserte vi tre overordnede strategier for å nå dette samfunnsmålet:

- Forebyggingsstrategi: Forhindre at vold og overgrep mot barn finner sted.
- Avdekkingsstrategi: Tidlig oppdage barn og unge som har blitt utsatt for vold og overgrep.
- Samhandlingsstrategi: Følge opp utsatte barn og unge på en rask og effektiv måte.

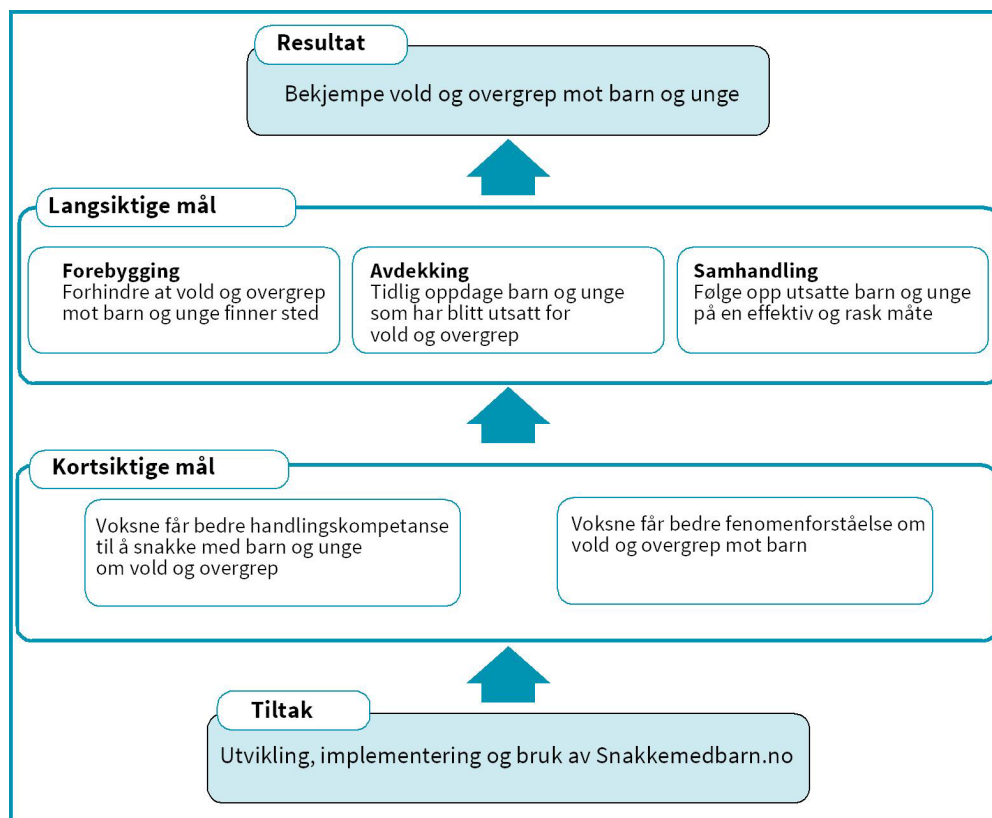
For å nå målsetningen om å bekjempe vold og overgrep mot barn og unge må man altså jobbe med og lykkes med alle disse strategiene.

Ved å styrke voksnes handlingskompetanse og fenomenforståelse er teorien at man på lengre sikt når målene innfor de tre definerte strategiene forebygging, avdekking og

samhandling.<sup>1</sup> Til sammen vil dette kunne bidra til å nå det ønskede resultat som er å bekjempe vold og overgrep mot barn og unge.

For Bufdir har et tiltak for å jobbe med disse tre strategiene vært å utvikle og implementere verktøyet Snakkemedbarn.no. Ved at voksne som jobber med barn tar verktøyet i bruk er det kortsiktige målet at voksne forbedrer egen *handlingskompetanse* med tanke på å avdekke vold og overgrep mot barn og unge, og at voksne forbedrer sin *forståelse av hva slags fenomen* vold og overgrep er.

Figur 2.1 Målhierarki for overordnet virkning av Snakkemedbarn.no



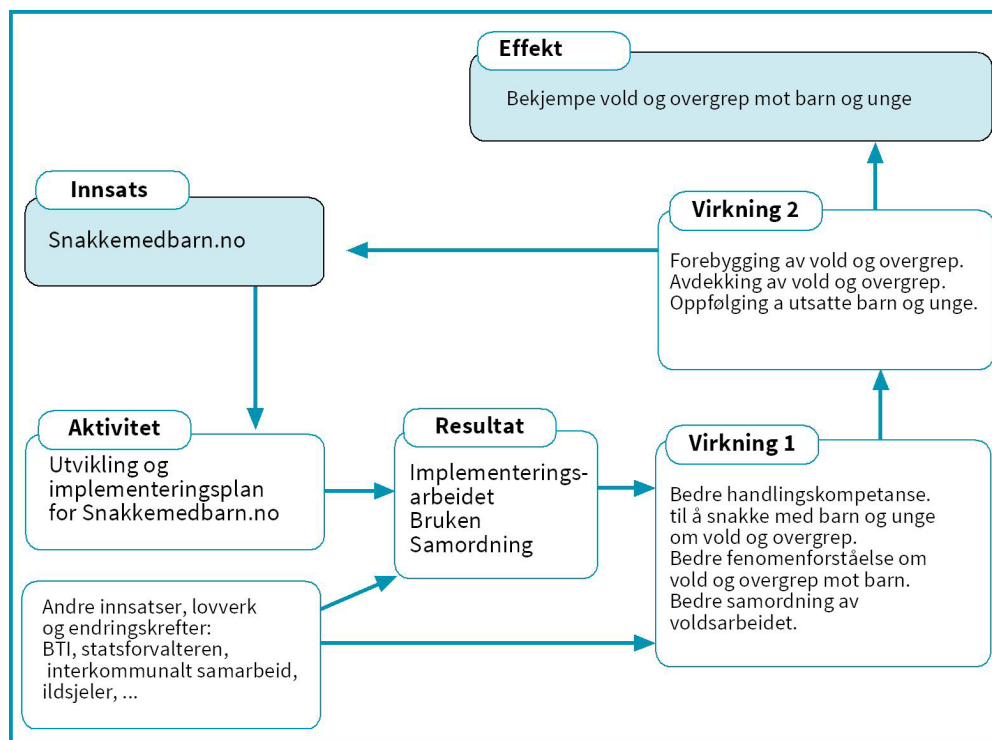
Denne evalueringen har vært rettet mot de to nederste stegene i målhierarkiet: altså hvordan Snakkemedbarn.no har blitt utviklet, implementert og tatt i bruk. I tillegg har vi til en viss grad undersøkt de mer umiddelbare utfallene knyttet til voksnes handlingskompetanse og fenomenforståelse. Det har ikke inngått å se på de lengre effektene av tiltaket. Dette ville heller ikke ha vært mulig da prosjektet har dreid seg om oppstarten av en prosess som løper over tid. Denne evalueringen kan derfor heller ikke svare fullt ut på hvilket bidrag innføringen av Snakkemedbarn.no har hatt på det overordnede samfunns målet om å bekjempe vold og overgrep mot barn og unge, annet enn å anta at det vil være en slik sammenheng, slik målhierarkiet illustrerer (figur 2.1).

<sup>1</sup> Målsetningene for Snakkemedbarn.no ble som gjort rede for i første delrapport, se Weiss & Strand 2020:16.

## Intervensjonslogikken bak Snakkemedbarn.no

I tillegg til målhierarkiet har vi utviklet en intervensjonslogikk eller endringsteori for Snakkemedbarn.no illustrert i figur 2.2. Intervensjonslogikken<sup>2</sup> viser **sammenhengen** mellom stegene i en evaluering. Intervensjonslogikken konkretiserer antagelser om hvordan en intervensjon vil fungere – det vil si hvilken endring innføringen av de to digitale verktøyene er tenkt å føre til. Vi har valgt å kalle dette for et prosessuelt rammeverk, for å understreke at vi her gjør en prosessevaluering hvor vi følger ulike aktørers innvirkning på hvordan verktøyene tas i bruk.

Figur 2.2 Intervensjonslogikk for Snakkemedbarn.no



Gjennom utvikling, implementering og bruk av Snakkemedbarn.no vil voksne som jobber med barn få bedre fenomenforståelse og handlingskompetanse. På sikt antas det at dette fører til forebygging, avdekking og oppfølging av voldsutsatte barn og unge. Handlingskompetansen til voksne er også antatt å bedre voksnes håndtering og oppfølging av barn og unge som har blitt utsatt for vold og overgrep.

Figuren illustrerer hvordan resultatene fra Snakkemedbarn.no samspiller med andre innsatser på voldsområdet. Disse kan både styrke og, i verste fall, svekke virkningene av Snakkemedbarn.no. Eksempler på slike innsatser er opprettelsen av BTI-kommuner<sup>3</sup>, virkninger av statsforvalternes arbeid med å samordne innsats mot vold og overgrep, kunnskapsspredning til RVTS-ene, ulike regionale og lokale tiltak, innsats fra andre

<sup>2</sup> Intervensjonslogikken er synonymt med andre begreper som også brukes i evalueringsforskningen som endringsteori, forandringsteori eller resultatkjede.

<sup>3</sup>BTI står for Bedre Tverrfaglig Innsats og er en samhandlingsmodell, som skal kvalitetssikre helhetlige og koordinert innsats av tjenestene rettet mot gravide, barn, unge og foreldre det er knyttet bekymring til. <https://www.forebygging.no/BTI/>

aktører innenfor volds- og forebyggingsfeltet rettet mot barn og unge, og ikke minst innsats fra lokale ildsjeler: ansatte som dedikerer seg til voldsforebygging i sitt vanlige virke.

I tidligere rapporter har vi vist at implementeringen av Snakkemedbarn.no ikke var basert på noen konkret strategi for hvordan man skal styrke resten av det voldsforebyggende arbeidet rettet mot barn og unge. Det ble tydelig at forebyggings- og avdekkingsstrategien er relatert til Snakkemedbarn.no, mens det ikke inngår noen samhandlingsstrategi i dette arbeidet (Weiss mfl., 2022). Vi konkluderte med at det er nødvendig å parallelt videreutvikle samhandling mellom tjenester på ulike styringsnivåer for å styrke sannsynligheten for å nå det overordnede samfunns målet.

I undersøkelsene våre fant vi også at kommunene jobber godt med små barn, men glipper systematisk i forhold til de eldste barna og ungdommene. Voksnes kompetanse til å forebygge og avdekke vold og overgrep i disse aldersgruppene har ikke blitt styrket ved bruk av Snakkemedbar.no, rett og slett fordi verktøyet ikke har blitt tatt i bruk for disse aldersgruppene (Weiss mfl., 2022, Flatø mfl., 2022).

Vi har så langt konkludert at det er sannsynlig at Snakkemedbarn.no kan bidra til å styrke voksnes handlingskompetanse og fenomenforståelse når det gjelder vold og overgrep mot barn. Implementering av verktøyet har med andre ord bidratt til å styrke forebyggings- og avdekkingsstrategiene. Det er derimot en svakhet i implementeringen av Snakkemedbarn.no at det ikke finnes en link mellom verktøyet og samhandlingsstrategien som ligger i endringsteorien. Kommunene vet ikke hvordan de skal gjøre denne koblingen.

Evalueringen viser at verktøyet Snakkemedbarn.no ikke har blitt tatt i bruk i stort omfang. Tilbakemeldinger der det har blitt tatt i bruk, er at det fungerer etter intensjonen og styrker voksnes avdekkingskompetanse og handlingskompetanse. Det er en systematisk implementeringssvakhet at verktøyet Snakkemedbarn.no ikke ser ut til å bli tatt i bruk av voksne som jobber med ungdom.

### **2.3 Endringsteori Jeg Vet**

Jeg Vet har barn og unge som sin primære målgruppe. Verktøyets skal gi barn og unge alderstilpasset informasjon om vold og overgrep fra de er i barnehagealderen og fram til de går ut av videregående skole. Målet er å hindre at overgrep skjer og å avdekke overgrep så tidlig som mulig. Dette skal oppnås gjennom at barn og unge styrker sin fenomenforståelse om mobbing, vold og overgrep. Økt kunnskap skal altså føre til at mobbing, vold og overgrep avdekkes og forebygges (Weiss & Strand, 2020). Barn skal også få økt handlingskompetanse, det vil si at barn skal lære når de bør søke hjelp og hvordan de går fram for å få hjelp dersom de selv eller noen de kjenner utsettes for mobbing, vold eller overgrep.

Vi har i tidligere rapporter vist at mange voksne kvier seg for å ta opp temaet vold og overgrep i undervisningssammenheng. Manglende trygghet og fenomenforståelse trekkes fram som noen av utfordringene (Weiss mfl., 2022, Flatø mfl., 2022). Jeg Vet retter seg derfor *også* mot ansatte i barnehager og skoler. Verktøyet er tenkt som en systematisk, kunnskapsbasert og alderstilpasset læringsressurs som lærere og

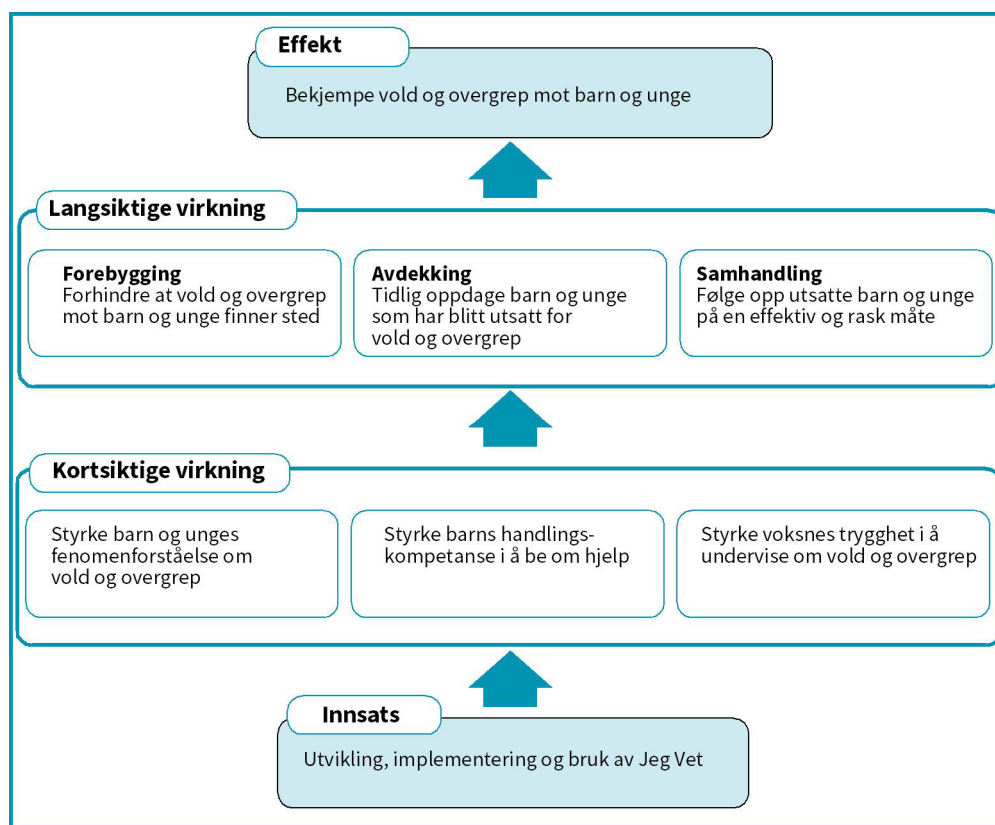
barnehageansatte kan bruke sammen med barn og unge. Videre skal Jeg Vet hjelpe skoler og barnehager til å ta eierskap til undervisning om vold og overgrep, framfor å sette denne typen oppdrag ut til andre aktører som kommer inn i skolen og forteller om temaet. Ved at skolen selv gjennomfører undervisningen vil den inngå som en ordinær del av opplæringen gjennomført av de samme voksenpersonene som ellers også underviser barn og unge gjennom deres skoleløp.

De forventede virkningene av Jeg Vet kan deles inn i endringer på kort og lengre sikt (figur 2.3). Gjennom å styrke barn og unges fenomenforståelse om vold og overgrep, og deres handlingskompetanse i å be om hjelp, og ved å styrke voksnes trygghet i å undervise i vold og overgrep, skal Jeg Vet bidra til de tre overordnede strategiene:

- Forebyggingsstrategi: Forhindre at vold og overgrep mot barn finner sted.
- Avdekkingsstrategi: Tidlig oppdage barn og unge som har blitt utsatt for vold og overgrep.
- Samhandlingsstrategi: Følge opp utsatte barn og unge på en rask og effektiv måte.

Gjennom disse tre strategiene er Jeg Vet tenkt å bidra til hovedmålsetningen, å bekjempe vold og overgrep mot barn og unge.

Figur 2.3 Målhierarki for overordnet virkning av Jeg Vet



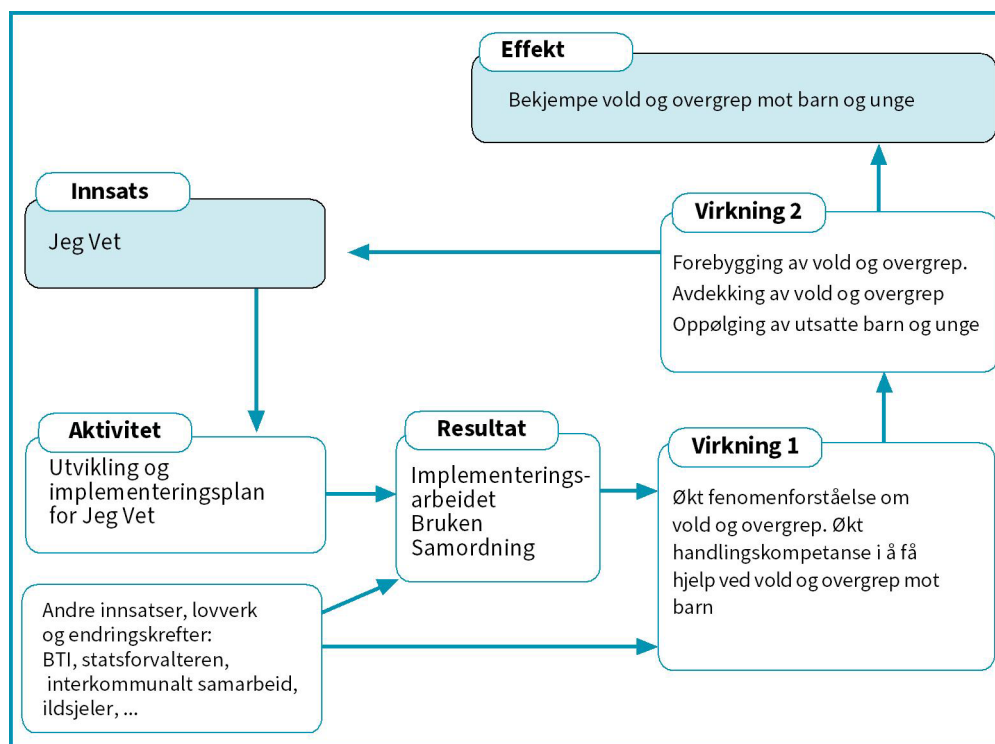
I likhet med evalueringen av Snakkemedbarn.no, har evalueringen av Jeg Vet konsentrert seg om de to nederste stegene i målhierarkiet: Hvordan Jeg Vet har blitt utviklet, implementert og tatt i bruk. Jeg Vet har vist seg å være lite implementert i skoler og barnehager. Det har i denne prosessevalueringen derfor ikke vært mulig å undersøke umiddelbare utfall knyttet til styrket fenomenforståelse og handlingskompetanse hos barn.

Dette vil være gjenstand for evalueringens andre fase, der vi ønsker å undersøke nettopp dette. Til en viss grad har vi derimot fått informasjon om de voksnes trygghet i å undervise i vold og overgrep (Flatø mfl., 2022).

### Intervensjonslogikken bak Jeg Vet

Ser vi på intervensjonslogikken bak Jeg Vet som presentert i figur 2.4, skal utviklingen, implementeringen og bruken av Jeg Vet føre til økt fenomenforståelse og handlingskompetanse hos barn, og økt trygghet og handlingskompetanse hos ansatte i barnehager og skoler. Dette er tenkt å bidra til forebygging og avdekking av vold og overgrep mot unge, og i noen grad også til oppfølging av voldsutsatte barn og unge.

Figur 2.4 Intervensjonslogikk for Jeg vet



Også utviklingen, implementeringen og bruken av Jeg Vet har blitt og blir påvirket av andre innsatser, lovverk og endringskrefter. Jeg Vet ble utviklet i en kontekst der mange aktører, private og ideelle, tilbyr undervisningsverktøy om vold og overgrep mot barn. Et viktig mål for implementeringsarbeidet har vært å utvikle en høyverdig ressurs, forankre ressursen i eksisterende strukturer og å gjøre Jeg Vet synlig for potensielle brukere, ved å fremme verktøyet gjennom ulike implementeringsstrategier og høy kvalitet på innholdet.

I tidligere rapporter har vi vist at implementeringsprosessen var godt planlagt. Derimot har veien fra utviklingen og implementeringsplanen fram til bruk av verktøyet vært særdeles lang. I skrivende stund er Jeg Vet fortsatt lite implementert i norske skoler og barnehager, og dermed veldig lite i bruk.

Man har ikke klart å etablere et godt samarbeid i departementene, på tvers av direktoratene og på tvers av sektorene. Derimot har Bufdir klart å etablere et godt samarbeid med blant annet statsforvalterne i Nord. Disse fikk tildelt midler til å fasilitere interkommunalt samarbeid, og med dette fremme kjennskap til, og bruken av Jeg Vet. Gjennom



dette samarbeidet har man også delvis klart å forankre Jeg Vet i eksisterende strukturer. Statsforvalterne har som del av sitt oppdrag å fremme kommunenes voldsforebyggende arbeid, blant annet ved å fremme utviklingen av kommunale handlingsplaner mot vold og overgrep, informere om relevante retningslinjer og lovverk og ikke minst, presentere Jeg Vet som et nyttig verktøy i det overordnede voldsforebyggende arbeidet (Weiss mfl., 2022).

I utviklingen og implementeringen av Jeg Vet har Bufdir og senere statsforvalterne også lagt vekt på at verktøyet har utgangspunkt i barnekonvensjonens artikkel 19 om barns rett til beskyttelse mot vold og overgrep, og artikkel 42 om barns rett til informasjon, og statens ansvar for å tilrettelegge dette. Mens skolen har et lovfestet ansvar for å forebygge mobbing, finnes ingen slik forankring om forebygging og undervisning av vold og overgrep. Selve undervisningen om vold og overgrep er dermed ikke like godt forankret i skolevesenet som tiltak mot mobbing, og det har vært en utfordring å finne gode forankringspunkter i skolen. Dette skyldes blant annet skolens og barnehagenes metodefrihet som har gjort det umulig å forankre selve verktøyet i læringsplanen. Bufdir har de siste årene jobbet opp mot den nye læringsplanen og delvis hatt suksess med å forankre undervisning av Jeg Vet i det nye faget livsmestring (Weiss mfl., 2022). Det er for tidlig å si om dette vil føre til en økt bruk av Jeg Vet i skoler.

## **2.4 Metode og datainnsamling**

Den metodiske tilnærmingen i prosjektet er bruk av prosessevaluering. I denne rapporten presenterer vi data fra kvalitative intervjuer fra kommunalt nivå, i form av tre casestudier. Vi hadde team-møter for å planlegge case besøkene og gjennomførte derfor forundersøkelser. Disse ble gjennomført i perioden 2019-2021. Hoveddatainnsamlingen ble gjennomført i 2022. Vi har kartlagt implementering, organisering og forhold som fremmer og hemmer virkinger av to digitale læringsressurser på kommunalt nivå.

### **Case studie i tre kommuner**

Vi gjennomførte casestudier i tre kommuner hvor vi undersøkte implementeringen og bruken av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. De tre case-kommunene er alle fra RVTS-region Nord og Midt. Disse RVTS-regionene fikk ekstra midler til å jobbe med implementeringen. At kommunene hadde brukt de to verktøyene i barnehager og barneskole i kommunen var en forutsetning for å delta. Intervjuer og feltarbeid ble gjennomført i 2022. Vi besøkte to av kommunene og gjennomførte intervjuer ved personlig oppmøte. I den siste kommunen, med svært perifer beliggenhet, valgte vi å gjennomføre intervjuer via teams av hensyn til tids- og budsjettammer. De fysiske besøkene ga godt innblikk i kommunens oppbygging, likevel ser vi ingen store forskjeller i selve gjennomføringen av digitale og fysiske intervju.

I hvert av casene intervjuet vi personer som hadde vært med på prosessen i kommunen. Vi fikk kontakt med en nøkkelperson i hver kommune som hjalp oss å finne relevante informanter. Ettersom kommunene hadde fulgt ulike implementeringsstrategier varierte det også fra kommune til kommune hvem det var relevant å snakke med. I alle kommunene intervjuet vi minimum leder fra barnehage og skole, samt representant for BTI-samarbeid. I små kommuner overlapper disse rollene. Enkelte personer ble intervjuet flere ganger over teams.

Til sammen ble det gjennomført 22 kvalitative intervjuer med kommuneansatte, samt ansatte i Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS) og RVTS. I tillegg organiserte vi to evalueringsworkshop med 10 deltakere fra Bufdir, RVTS, Nasjonalt samisk kompetansesenter (NASAK) og statsforvalterne. I evalueringsworkshopene presenterte vi foreløpige funn og ba om innspill til analysene og det videre arbeidet.

Forskningen ble gjennomført i overensstemmelse med de forskningsetiske retningslinjene fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Prosjektet ble også meldt inn til SIKT som på vegne av Datatilsynet vurderte og godkjente undersøkelsesdesignet. Temaet vold kan oppleves som vanskelig å snakke om, selv i mer overordnede termer. For å ivareta informantenes behov, informerte vi grundig i forkant av hvert intervju. Informantene var alle kommunalt ansatte, som hadde flere års arbeidserfaring og god kjennskap til tematikken fra før. Det var også viktig å påse at informantene ikke kom med personidentifiserbar informasjon om andre under intervjuet. Dette ble informert om i starten av intervjuet.

Feltarbeidet resulterte i at vi avdekket tre ulike tilnærminger til å implementere verktøyene i kommunene:

	Implementerings-tilnærming	Kommunetype	Informanter
Case 1	Top-down	Mellomstor kommune med ett stort sentrum og flere perifere småsteder	BTI-ansvarlig, kommunalsjef for oppvekst og kultur, leder og ansatt i barnehage, skoleledere og miljøarbeider i skolen, lærere
Case 2	Bottom-up	Liten kommune med svært perifer beliggenhet	Sjef for oppvekstsenter/BTI ansvarlig/ barnehagestyrer, skoleinspektør
Case 3	Ekstern finansiering via tilskudd fra Bufdir	Liten kommune, perifer	Prosjektleder, PPT-ansatt, Avdelingsleder barnehage, Sosiallærer ungdomsskole

I de neste kapitlene vil vi trekke fram sitater fra mange informanter. Av anonymiseringshensyn har vi unnlatt å oppgi kilde i sitatene.

## 2.5 Begrensninger

En begrensning med denne case-studien var at vi ikke lyktes med å rekruttere en stor bykommune. Vi gjorde flere forsøk, men fant ingen bykommune innenfor dette geografiske området som hadde tatt ressursene i bruk og var villig til å dele sine erfaringer. Vi tolker dette som at det underveis i implementeringen av verktøyene har vært vanskeligere å nå ut til de større kommunene, enn de litt mindre. Det vil være viktig for framtidig implementering å undersøke hvordan større kommuner og byer kan involveres når nye verktøy eller programmer skal tas i bruk.

I denne evalueringen har vi sett på hvordan verktøyene tas i bruk og implementeres. Det har ikke vært en del av mandatet for denne evalueringen å undersøke kvaliteten på verktøyet. Det vil si at vi i begrenset grad kan bidra med kunnskap om hvordan informantene opplevde bruken av verktøyet i praksis og hvordan verktøyet kunne vært bedre utformet mer konkret.

### 3 Implementeringstilnæringer

Av surveyundersøkelsen til skoler og barnehager som ble presentert i delrapport 3 kom det frem at få kommuner har tatt i bruk Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. Det er med andre ord potensial i å bedre kunnskapen om hva som kan bidra til en bedre implementering av ressursene. I dette kapitlet gjør vi derfor rede for erfaringene fra tre ulike kommuner som har tatt verktøyene i bruk i barnehager og barneskoler. Hensikten er å få fram noen av de positive erfaringene rundt implementering. Vi spør: Hva skal til for at verktøyene tas i bruk i kommunal førstelinje ved barnehager og skoler?

Vi har allerede i tidligere rapporter gjort rede for utfordringer knyttet til implementering (Weiss mfl. 2022). Konteksten der de to læringsverktøyene skal implementeres i er svært kompleks. Denne kompleksiteten gjenspeiles også på kommunenivå. I den norske offentlige styringskonteksten har det skjedd en overgang fra en tradisjonell, hierarkisk struktur hvor det øverste organisatoriske nivået kunne gi instruksjoner til underliggende etater, mot nettverksstyring, der ulike, men likeverdige aktører samarbeider om felles mål (Breit mfl. 2019). Dette oppnås ved å koble sammen ulike aktører på tvers av tradisjonelle sektorer og disipliner. Gjensidig avhengighet mellom aktørene er nødvendig for å nå de overordnede målene i fellesskap. Denne tilnærmingen preges av dialog og samarbeid, med mindre vekt på instruksjoner. Beslutninger tas gjennom planlagt dialog og forhandlinger med sikte på å oppnå felles mål (Koppenjan & Klijn, 2004; Sørensen & Torfing, 2011; Vabo & Røiseland, 2012; Røiseland & Vabo, 2016).

Vi har tidligere argumentert for at en viktig forutsetning for å lykkes med implementeringen er å lykkes med det tverrsektorielle samarbeidet som involverer blant annet barnehager, skoler, barnevern og helse- og omsorgstjenester. Samhandling på tvers av sektorer og styringsnivåer er dess viktigere når teamet det skal samhandles om er gjensidige problemer (Rittel & Webber, 1973, Difi 2014). Vold og overgrep er en slik kompleks utfordring, som har sammensatte årsaker og krever sammensatte tiltak. Ansvar for å løse utfordringen involverer flere sektorer og krever en innsats fra flere fagområder samtidig. En utfordring vi har pekt på er at manglende samordning av velferdstjenester fort fører til glippsoner, der ansvaret for oppfølging skyves fra den ene tjenesten til den andre, og fører til ansvarsfraskrivelse (Hansen mfl., 2020). Dette kan i ytterste konsekvens være en viktig medvirkende årsak til at barn og unge som har blitt utsatt for vold og overgrep ikke får den nødvendige hjelpen tidlig nok (NOU 2017:12).

Vi fant at de tre kommunene brukte ulike tilnærming i implementeringsarbeidet. Vi har identifisert dette som tre strategier, betegnet top-down, bottom-up og ekstern finansiering via tilskudd fra Bufdir. Flere case-kommuner kunne muligens ha resultert i enda flere ulike tilnærminger til implementering. Nedenfor beskriver vi de tre case-kommunene.

Vi har altså undersøkt prosessen bak innføringen av verktøyene i tre ulike kommuner, og resultater av dette. Med referanse til det endringsteoretiske rammeverket gjør vi i dette kapitlet rede for aktiviteter og i noen grad resultater av disse aktivitetene, jmf. figur 2.2 og figur 2.4.

### 3.1 Case-kommune 1: Top-down-tilnærming

Den første case-kommunen er stor i utstrekning og har om lag 15 000 innbyggere. Den har et større kommunesenter hvor flertallet av innbyggerne bor, med en stor barneskole, en stor ungdomsskole og flere barnehager. I tillegg er det flere mindre bygder i kommunen, med små barneskoler og små barnehager. Kommunen har en videregående skole, men det er ikke noe samarbeid med denne skolen i forbindelse med det voldsforbyggende arbeidet i kommunen. Det er lang reisevei fra flere av de små bygdene inn til kommunesenteret.

Hovedvirkemiddelet for å ta i bruk Jeg Vet og Snakkemedbarn.no i denne kommunen er et kommunalt vedtak om at alle grunnskoler og barnehager skal begynne å bruke Snakkemedbarn.no og Jeg Vet i løpet av skoleåret 2022/23. Bruk av verktøyene skal altså være obligatorisk for ansatte i skoler og barnehager. Avgjørelsen ble drøftet på et rektormøte, og endelig avgjørelse ble tatt av kommunalsjefen.

Vi har valgt å kalle dette for en top-down-strategi for implementering av de to læringsressursene. Kommunen, som skole- og barnehageeier, har instruert skole- og barnehageledere til å gjennomføre et obligatorisk vedtak. Implementeringen handler om hvordan man iverksetter dette i praksis.

Bak vedtaket ligger det imidlertid en forutgående prosess. Et viktig bakteppe for denne kommunen var at den nylig hadde vært igjennom en kommunesammenslåing hvor det også ble tydelig at det voldsforebyggende arbeidet hadde hatt ulik prioritet og utforming i de tidligere kommunene som nå var blitt en felles storkommune. Det ble viktig å utarbeide en felles strategi for det voldsforebyggende arbeidet for hele den nye kommunen i en felles kommunal handlingsplan mot vold.

Den største av de tidligere kommunene hadde i mange år vært en BTI-kommune. Denne kommunen ble ansett å ha kommet lenger i det voldsforebyggende arbeidet enn de andre sammenslåtte kommunene. I forbindelse med BTI-arbeidet hadde kommunen i flere år mottatt rapporter fra politiet om at de avdekket en høyere andel tilfeller av vold i nære relasjoner i denne kommunen enn i nærliggende politidistrikter. Det var uklart hvorvidt dette skyldtes at politiet var flinkere til å avdekke slike saker nettopp her, eller om at andre politidistrikt ikke prioriterte vold og overgrep.

Det var litt ulikt hva som hadde vært brukt av verktøy og tiltak tidligere. I den ene av de tidligere kommunene brukte alle ansatte i skoler og barnehager et e-læringskurs om vold og seksuelle overgrep mot barn utviklet av RVTs Nord. I den nye storkommunen ble det videreført at alle ansatte skulle bruke e-læringskurset, i tillegg til det ovennevnte vedtaket om å innføre Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. Kommunen hadde også i flere år hatt jevnlig besøk av Senter mot incest og seksuelle overgrep (SMISO) som hadde gjennomført opplæring om vold og overgrep i skoler og barnehager. I tillegg hadde helsesykepleiertjenesten i kommunen vært inne med undervisning knyttet til en film om temaet. Tilbudet fra helsesykepleiere skulle utvikles og undervisningen om vold og overgrep skulle overføres til skolene ved bruk av verktøyet Jeg Vet.

Denne kommunen har en typisk ildsjel som var pådriver for at kommunen skal ta i bruk Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. Denne personen hadde lang erfaring fra

barnehagesektoren, men har de siste årene vært ansatt som rådgiver i barne- og familietjenesten, blant annet med ansvar for BTI-arbeidet i kommunen. Vedkommende har blitt kurset i Jeg Vet og Snakkemedbarn.no fra RVTS og fungerte innad i kommunen som en ambassadør for de to verktøyene. Samtlige personer vi intervjuet i kommunen trakk fram denne ene personens arbeid som avgjørende for implementeringen av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. Bak pålegget om å innføre ressursene ligger det altså viktig arbeid utført av en ildsjel.

### **Fordeler og ulemper med top-down-implementering**

Vi avdekket flere fordeler, men også ulemper ved denne top-down-tilnærmingen. En klar fordel er at det ikke finnes tvil om hva som er målet – nemlig at alle barn i barnehager og skoler i kommuner skal få opplæring om vold, overgrep og mobbing ved hjelp av ressursen Jeg Vet, og at alle ansatte i de samme tjenestene skal bruke Snakkemedbarn.no:

Implementeringen må forplikte. Det er ikke sånn at en lærer kan si at dette gidder ikke jeg. Det er noe som skal gjennomføres. Det er ikke frivillig.

At noe er obligatorisk gir legitimitet og tyngde til de ansatte i kommunen som ble satt til å følge opp dette arbeidet. Dette ble særlig trukket fram av personen som ble ansett som en ildsjel i kommunen.

I mange kommuner er det personer i kommunen som ikke har lederstillinger, som blir satt til å støtte skoler og barnehager i implementeringen, blant annet gjennom opplæring og veiledning etter å ha vært på kurs hos RVTS. Disse personene kan være svært nyttige for implementeringen, men har ikke nødvendigvis myndighet til å tvinge noen til å delta. De ansatte selv opplever at et vedtak om at noe er obligatorisk vil kunne gjøre jobben med å informere, kurse og støtte implementeringen mye enklere.

En annen fordel med et obligatorisk vedtak er at det setter fokus på arbeidet med å forebygge vold og overgrep i kommunen som helhet. Det å koordinere ulike innsatser fra ulike etater var et arbeid denne kommunen anså som påbegynt, men ikke fullført. Leder for oppvekstfeltet i kommunen refererte blant annet til arbeidet med barnevernsreformen i kommunen som en del av det større voldsforebyggende arbeidet.

Sett fra kommuneledelsens ståsted handler altså implementeringen av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no om et større og mer omfattende arbeid enn bare å ta de to verktøyene i bruk. Kartleggingen det refereres til illustrerer at det er et stort arbeid å koordinere etater og innsatser på kommunalt nivå. Det viser også at dette er et arbeid som ikke har fått klar form. Det er mange etater involvert, men hvordan arbeidet rettet mot vold og overgrep skal organiseres og driftes videre er fremdeles nokså uklart. Uansett er tiltak som BTI, Jeg Vet og Snakkemedbarn.no viktige brikker i et slikt arbeid og noe som åpner for muligheter til å se sammenhenger mellom eksisterende planer og tiltak knyttet til voldsforebyggende arbeid i kommunen.

En utfordring med obligatoriske vedtak er derimot at de kan møte motstand. En skoleleder sa følgende om at de nå må ta i bruk Jeg Vet i skolen:

Ressursen kan være bra. Men når skoleeier sier, det skal dere ta og det skal være gjennomført før sommerferien, når noe blir presentert i en hektisk tid til lærere så blir det venstrehåndsarbeid.

Vedtaket inneholdt også en konkret plan for innføring av ressursene, og det ble pekt på at det hadde vært for lite tid til forankring. Den samme rektoren fortsatte med å utdype dette og trakk fram eksempler på at det var enklere å iverksette tiltak som kom fra de ansatte selv i skolen. Da er det lettere å få de ansatte med seg:

Det beste er hvis du har en type organisasjon som ser på sin egen praksis og tenker på hva vi kan gjøre for å bli enda bedre, og du har medarbeidere som søker ut, og da kan det hende at vi finner ressurser. Det finnes mange eksempler på det. [...] Da er det mye lettere å omsette det i praksis enn ved top-down.

Det generelle poenget her er at det alltid vil være enklere å få iverksatt tiltak som kommer innenfra enn de som påføres utenfra. Det blir en større og tyngre jobb for skoleledere å innføre nye ting dersom de ansatte, og skoleledelsen, først må overbevises om at dette er en god idé. Det er derfor viktig at det avsettes nok tid til en slik implementeringsform.

På den andre siden var ledere i barnehagene i kommunen positive til det obligatoriske vedtaket. Det var i barnehagesektoren det framstod som at arbeidet hadde kommet lengst. En virksomhetsleder i barnehage uttalte seg slik:

De siste par årene så har personalet blitt tryggere på seg selv. Dette har jo noe å si. Vi har hatt en retning og snakket mye om psykisk helse, å se barn. Barnevernet har vært inne og snakket om meldinger og hvor lite som kommer fra barnehagene. Det har blitt en større bevisstgjøring.

I barnehagene har man altså jobbet lenge med å trygge og motivere ansatte i å snakke om vold og overgrep med barn, om å høre barn, og om psykisk helse generelt. En slik forankring både hos ledelse og ansatte gjør det enklere å koble på verktøy som Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. Den samme prosessen med forankring så ikke ut til å være til stede hos skoleledelse og skoleansatte:

Skoleleder må vite det. Skoleleder må planlegge det for sitt personale for å få det gjennomført. Rektor er portvokter. Alle klorer på døra og vil inn i skolen [...] Jeg har aldri likt å bli fortalt direkte hva jeg skal gjøre. Jeg liker å tenke og reflektere. Det trengs en forankringsprosess på skoleledernivå. Du må ta deg tid til å forankre [...] Forrige leder var sykemeldt lenge, ny sektorleder sier bare at jeg forventer at det blir gjort. Det er bestemt. Men det trenger en forankringsprosess.

Skoler opplever større press i form av at mange organisasjoner og etater vil inn i skolen. Skolen anses til å være en god arena, der tiltak rettet mot barn kan implementeres. Skoleledere blir derfor ofte portvoktere. Hvorvidt læringsverktøy som Jeg Vet eller Snakkemedbarn.no kan implementeres avhenger også av hva skoler selv er opptatt av og hva

de mener de trenger der og da. Denne barrieren kan være noe mer usynlig, men for å lykkes bedre med implementering av Jeg Vet i skolen er det viktig å ha lokal kunnskap om hvor fokuset settes i den enkelte skole. For eksempel hadde en skole nylig innført endring knyttet til trivsel:

Vi[skolen] har fått inn trivselsleker i friminuttene, fordi vi gjorde det så dårlig på trivsel. Vi ble sendt på kurs og nå går det bare av seg selv. Dette er [eksternt prosjekt]. Det ble satt av ressurser enten i form av tid eller at noen kan ta ansvar. Det var et prosjekt, de reise rundt til alle skolene med fokus på mer aktivitet i skolen. Masse ferdig undervisningsopplegg, så det var lett å ta i bruk. Man må ha med seg skoleledelsen.

Dette trivselsprosjektet var enklere å implementere fordi skolen selv hadde identifisert et behov, samtidig som selve opplegget og veiledningen var tilgjengelig. Motstand mot implementering i skolen handler derfor også om å forstå hva skolen mener de trenger der og da, og om å tilpasse seg til allerede eksisterende innsatser. Det er ikke nødvendigvis nok at noe er obligatorisk, det må også forankres i ledelse og stab i skolen. Det må gi mening for de ansatte og det må være nok tid og ressurser tilgjengelig for å gjøre de voksne trygge på at de kan gjennomføre Jeg Vet på en god måte.

En viktig faktor for å lykkes med Jeg Vet i skolen er også at de ansatte føler seg komfortable med å formidle kunnskap om vold og overgrep til små barn.

Hun som skulle ha det i tredje og fjerde klasse, hun var ikke så komfortabel. Hun var usikker. Vi trenger å øve sammen. Det går igjen det at den voksne syns det er mest skummelt. Det er de voksne som må få hjelp til å innse at sånt skjer.

I barnehagesektoren virket det som mye av dette arbeidet allerede hadde blitt gjort. Ifølge informantene var det å snakke om vold og overgrep ikke noe nytt. Kommunalsjefen bekreftet dette inntrykket om spriket i status for det voldsforebyggende arbeidet mellom små barn og ungdom i kommunen:

Det meste går greit i barnehage, ok i barneskolen, i ungdomsskolen er det mye tenkning på fag og på videregående er det enda verre. Vi gjør ingenting som kommune mot aldersgruppen over ungdomsskolen.

Det var få refleksjoner rundt hvorfor kommunene var så mye bedre på å jobbe med forebyggende tiltak ovenfor de aller yngste barna, og hvorfor det ikke var rettet innsats mot ungdommene. Det var heller ikke noen konkrete planer for hvordan kommunen skulle klare å få ungdomsskoler til å gjennomføre pålegget om Jeg Vet. Videregående skoler er ikke en del av kommunens ansvarsområde og inngår således ikke i kommunale planer. Ingen kommuner nevnte noe om samarbeid mellom kommunen og fylkeskommunen med tanke på å nå ut til elever på videregående skoler.

Et punkt som ble ansett som nødvendig for at Snakkemedbarn.no og Jeg Vet skulle bli tatt i bruk var å få det inn i skolens årsplaner. Dette krever planlegging lang tid i forveien. En kommunalsjef sa:

Det handler litt om årsplan. Det må ligge i årsplanen til skolen. Hvis det oppfattes som noe på siden, da blir det utstøtt.

En annen mulig vei i inn i skolen, inkludert ungdomsskole, var faget livsmestring. Dette ble nevnt i top-down caset, men kan også gjelde mer generelt. Det var imidlertid lite konkret om hvordan det skulle gripes an.

En annen utfordring er samarbeidet mellom private og kommunale aktører, særlig i barnehagesektoren. Kommunal ledelse har anledning til å instruere de kommunale barnehagene, men ikke de private. For eksempel hadde det i flere år, i den ene kommunen som nå var slått sammen med de tre andre, vært obligatorisk for alle ansatte å delta i e-læringskurset. De private barnehagene fulgte imidlertid ikke dette pålegget. Dette illustrerer at det er noen begrensninger med en top-down modell, hvor kommunen ikke har myndighet i alle saker. Det bør da legges til at kommunen er klar over denne problemstillingen og forsøker å være i dialog med de private barnehagene om å ta i bruk verktøyene.

Utfordringene med å styrke undervisningen om vold og overgrep for ungdommer er fremdeles uløste i denne kommunen. Dette indikerer at flere faktorer må være på plass for å lykkes med en top-down-strategi. Et kommunalt vedtak om å bruke ressursene er ikke tilstrekkelig for å fullføre implementeringen i hele kommunens førstelinje. Det er også tydelig at denne kommunen i stor grad er avhengig av en ildsjel for å gjennomføre pålegget, inkludert opplæring av ansatte i bruk av verktøyene. Å finne en naturlig plass for voldsforebyggende tiltak for alle barn og unge i kommunen, er fortsatt en utfordring.

### **3.2 Case-kommune 2: bottom-up-tilnærming**

Den andre case-kommunen har stor utstrekning, med i underkant av 1000 innbyggere. Dette er en periferikommune. Kommunen har en skole og en barnehage samlet i ett oppvekstsenter. Kommunen har en samisk og norskspråklig befolkning, og ligger innenfor det samiske språkområdet. Kommunen er tospråklig, med norsk som majoritetsspråk og samisk som minoritetsspråk. Det vil si at flere elever ved skolen og barn i barnehage har samisk som førstespråk og undervisning på samisk. Det er i tillegg små forhold i de andre etatene, for eksempel er det én ansatt i PP-tjenesten, én helsesykepleier og tre i barnevernstjenesten. Kommunen har ingen videregående skole. Den nærmeste ligger om lag fire mil unna, og kommunen har generelt lite samarbeid med denne kommunen om tjenester og opplæring rettet mot unge. Mange av ungdommene som går på videregående skole, ukependler til andre steder, noe som gjør ansvaret for å følge opp voldsforebyggende arbeid for de eldste ungdommene uklart.

Hovedstrategien for å implementere Jeg Vet og Snakkemedbarn.no i denne kommunen har vi valgt å kalle en bottom-up-tilnærming. Dette går kort sagt ut på at én eller to personer i kommunen på egenhånd fant verktøyene, og selv tok initiativ til å innføre disse i kommunen. De samme personene sørget for gjennomføring av opplæring og at bruk av verktøyene følges opp i praksis. Denne tilnærmingen er basert på arbeidet til noen ildsjeler i kommunen som iverksetter tiltak som ellers ville ha blitt stående som tomme ord i en kommuneplan. I dette tilfellet er det barnehagestyrer og en inspektør i skolen som



inntar disse rollene, særlig førstnevnte er pådriver for dette arbeidet. På grunn av de små forholdene har de også andre roller, blant annet som BTI-ansvarlig.

Innføringen av verktøyene skjedde oppsummert på følgende måte: Kommunen var med i 0-24 samarbeidet<sup>4</sup> og er også en BTI-kommune. Personen i kommunen som var involvert i disse prosjektene fikk gjennom dette arbeidet innsikt i problemstillinger knyttet til vold og overgrep mot barn. Vedkommende oppdaget selv verktøyet Snakkemedbarn.no på hjemmesidene til RVTS og inviterte til en fagdag i kommunen. På fagdagen ble alle ansatte i kommunen opplært i Snakkemedbarn.no. Alt fra assistenter, barnehagelærere, lektorer og ledere var med på opplæringen i 2019. De ansatte har brukt Snakkemedbarn.no, og elever og barn i barnehagen har fått undervisning gjennom Jeg Vet. Kommunen har også erfaring med bruken av den samiske versjonen av Jeg Vet.

### **Fordeler og ulemper med bottom-up-implementering**

Innføringen av de to verktøyene i kommunen er langt på vei en suksess, særlig bruken av Snakkemedbarn.no som virker å være gjennomgående.

Det å være en liten kommune kan derfor være en suksessfaktor i seg selv for å lykkes med en implementeringsprosess. Det er mindre byråkratisk og mer rett fram å få gjennomført tiltak. Selve implementeringen startet med at én person i kommunen, med særlig interesse for sårbare barn og unge, selv fant Snakkemedbarn.no på nettsidene til RVTS. Vedkommende tok selv kontakt med RVTS og organiserte en fagdag sammen med en annen person i kommunen.

Hun hadde funnet dette på hjemmesiden til RVTS, og det gjorde at vi organiserte en felles fagdag for alle i kommunene, for alle tjenestene som jobber med barn og unge, med introduksjon til begge verktøyene [...] vi ser at det var en suksessfaktor for vår del.

I en liten kommune kan noen få ansatte, selv når de ikke har en lederstilling, ha stor autonomi og gjennomslagskraft dersom de selv ønsker det, og kommunestørrelse kan være litt av forklaringen på de positive erfaringene med å innføre verktøyene.

Vi er en bitte liten kommune. Og det er kanskje litt av årsaken til at vi lykkes med sånn type arbeid. Når vi snakker om ansatte i barnehage og skole, vi er en skole, en barnehage, samlet på ett oppvekstsenter. Driver veldig mye felles utviklingsarbeid. Det vet jeg jo fra andre jeg har snakket med i andre kommuner at det å få igjennom de prosjektene der man skal samle syv barnehager og ni skoler, det er mer utfordrende. Det handler mye om å tenke litt nytt, tenke at dette er noe vi er sammen om.

I denne kommunen hadde det vært langvarig sykefravær i ledelsen. Dette gjorde at ildsjelene i kommunen følte at de måtte styre seg selv, og kunne ta initiativ til å innføre tiltak slik de selv ønsket. Likevel, selv om det å innføre nye tiltak og virkemidler som Jeg

---

<sup>4</sup> <https://0-24-samarbeidet.udir.no/>

Vet og Snakkemedbarn.no kan være mye enklere i en liten kommune, ligger det også sårbarhet i de svært små forholdene

I en liten kommune som vi er så blir man så avhengige av det personlige engasjementet. Dette er et område jeg brenner veldig for. Vi bruker å si for oss selv i ledelsen, man er litt sårbar i en liten kommune, hvis en av oss får en stein i hodet, hvem skal da sikres at dette videreføres? Og da tror jeg det er viktig at er forankret lenger opp, slik at det er vedtatt og oppgjort at sånn gjør vi det her hos oss. Da kan noen lett overta for da vet man hva som gjelder. Det er viktig også i små kommuner.

Sitatet viser at selv med en bottom-up-tilnærming er det viktig med forankring i ledelse. Selv om verktøyene blir innført er kontinuiteten i oppfølgingsarbeidet svært sårbar når tjenesten består av én eneste person. Så suksessen med å være en liten kommune, og mulighetene det gir for å kunne innføre nye tiltak raskt, har en alvorlig slagside med at tjenestene har så få ansatte.

Å være en liten kommune kan gjøre at man blir best på noe, men svært dårlig på noe annet. Dette kom tydelig fram ved at én og samme person ofte måtte innta flere og stadig nye roller ettersom ansatte sluttet eller ble sykemeldte. Ildsjelen vi her refererer til var styrer i barnehage og har også vært kontaktperson for 0-24 arbeidet, ledet BTI arbeidet i kommunen, og er nå også midlertidig sjef for oppvekstsenteret med ansvar for både barnehage, skole og voksenopplæring. Vedkommende har også, sammen med én annen, ansvaret for innføringen og oppfølgingen av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no i kommunen

Det som er synd, er at i små kommuner med få ansatte skal vi forvalte mange ulike roller. Det er nok drevet litt av at man har noen ildsjeler.

At én og samme person har mange roller gir muligheter for noen med et ekstra engasjement til å utfolde seg og utvikle kommunen, men det koster også innsats i form av egen fritid og er avhengig av at noen er interessert og engasjerer seg. Samtidig blir tjenestene til innbyggerne ofte sårbare.

Vi snakker ikke egentlig om PPT tjenesten og helsesøster, vi snakker navn. Når det ene mennesket forsvinner, så forsvinner hele.

Når en person utgjør hele tjenesten på ett område i kommunen, blir det vanskelig å opprettholde kontinuitet og sammenheng i arbeidet dersom noen slutter eller blir sykemeldt. At en kommune er liten legger med andre ord visse premisser for arbeidet og former dette, både i positiv og i negativ retning.

Styrken i en bottom-up-tilnærming er med andre ord at personer med god kompetanse om kommunen koblet med et kontaktnettverk og eget initiativ kan utrette mye for å implementere nye tiltak.

Vi har delt ansvaret litt. Jeg som barnehagestyrer har ansvaret for barnehagen. Vi legger dette inn i personalmøter [...] Men det har vært litt stillstand her, rett og slett på grunn av situasjonen hvor jeg dekker tre stillinger per nå.

Mangel på folk kan føre til at igangsatte prosesser stopper opp. Kontinuiteten i arbeidet er utsatt. Selv om det er lagt inn i planverk at også ansatte i skolen skal fortsette å jobbe med Snakkemedbarn.no er det vanskelig å holde trykket oppe når noen blir borte. Også i denne kommunen kommer det fram at arbeidet har kommet lengst i barnehagesektoren, hvor det har vært gjennomført undervisning også med Jeg Vet. Alle ansatte i skole og barnehage bruker Snakkemedbarn.no og dette mener de også gjør det enklere å bruke Jeg Vet. Når de ansatte har mer kompetanse og trygghet for hva de skal gjøre dersom et barn melder om at det har opplevd noe, så er også gjennomføringen av Jeg Vet enklere.

### **3.3 Case-kommune 3: Økonomiske insentiver**

Den tredje case-kommunen er en liten kommune i Midt-Norge med litt over 7000 innbyggere. Kommunen har et kommunesenter og flere tettsteder. Kommunen har flere barnehager og barneskoler, i tillegg til én ungdomsskole og én videregående skole. Kommunestørrelsen og dens geografiske plassering gjør at kommunen kan defineres som en periferikommune.

Strategien for å ta i bruk Jeg Vet og Snakkemedbarn.no var prosjektbasert med ekstern finansiering. Kommunen fikk BTI-tilskudd forvaltet av Bufdir for å styrke det voldsforebyggende arbeidet, blant annet til implementering av en ny samhandlingsmodell for identifisering og oppfølging av utsatte barn og unge. Samhandlingsmodellen involverer hele kommunen og er dermed ikke utelukkende koblet til skoler og barnehager. I utviklingen av samhandlingsmodellen tok kommunen BTI-modellen som inspirasjon. Målet har vært å styrke det tverrsektorielle arbeidet i kommunen og å gjøre alle voksne i stand til å identifisere og arbeide med utsatte barn og unge. Prosjektkoordinatoren organiserer jevnlig nettverkssamlinger som involverer representanter fra skole, barnehage, PP-tjenesten, og helsestasjon. I tillegg blir det etablert samarbeid med tjenester rettet mot voksne, inkludert tjenester hvor barn er pårørende til en voksen.

Samhandlingsprosjektet er konsentrert om det forebyggende arbeidet. Snakkemedbarn.no og Jeg Vet er tenkt som en del av dette arbeidet. I utviklingen av samhandlingsprosjektet var man klar over at det voldsforebyggende arbeidet bare kan fungere dersom man legger vekt på de voksnes kunnskap om vold og overgrep. Dette har blitt ansett som en forutsetning at voksne tar i bruk de to digitale læringsverktøyene. I case-kommunen har man derfor arbeidet for å få i stand et system for samhandling.

Vi er en lærende organisasjon i kommunen. Hvordan gjør vi det i praksis. [...] Man ønsker å sette barn i midten. Du skal være lærer, du skal ikke bli ekspert på [vold og overgrep]. Vi skal samhandle, vi skal ikke være for oss selv.

Tidligere har ansvaret for verktøyene ligget på helsestasjonen, etter prosjektet startet har planen vært å jobbe tettere opp mot barnehagene og skolene, og å legge opplæring og bruken av verktøyene inn i de respektive årshjulene. Dette ble fasilitert ved at

lederne av barne- og ungdomsskolene har vært del av nettverket, og dermed tett på implementeringsarbeidet. Da vi gjennomførte feltarbeidet, hadde man rukket å få Jeg Vet inn i årshjulet til barnehagene.

Målet var at også skolene skulle få eierskap til verktøyet. Det ble påpekt som vesentlig at undervisningsinspektørene får utrulling av verktøyet i sin rutinebeskrivelse, slik at implementeringen av verktøyet ikke blir avhengig av enkeltpersoners engasjement. Mens dette har lyktes i stor grad for barne- og ungdomsskolen, er det fortsatt en lang vei å gå med implementering av verktøyene på videregående skole. Dette er ikke unikt for denne kommunen, og sammenliknet med flertallet av norske kommuner, har antageligvis denne kommunen kommet nokså langt. De har klart å involvere helsetjenesten på ungdomsskolen, og har som mål at både Snakkemedbarn.no og Jeg Vet implementeres i videregående skole i løpet av 2023.

### **Fordeler og ulemper med bruk av økonomiske insentiver i implementeringen**

Det er viktig å skille mellom det kommunen har fått til med de tildelte pengene, og selve insentivsystemet.

Når det gjelder samhandlingsprosjektet som ble utviklet basert på økonomiske tilskudd, ble dette beskrevet i overveiende positive ordlag av våre samtalepartnere i kommunen. Å få avsatt tid og penger, og ikke minst utnevne en ansvarlig person som koordinator, har gitt mulighet til å samle mye av det voldsforebyggende arbeidet, og etablere strukturer og møteplasser, der kommuneansatte kan dele erfaringer, tilegne seg kompetanse og få eierskap til ulike voldsforebyggende tiltak. Spesielt nettverksmøtene som ble etablert for skoler og barnehager trekkes fram som vellykket.

Hvis vi skjønner hvorfor vi gjør ting, at dette er noe staten sier at vi skal gjøre, da har vi lettere for at folk aksepterer det årshjulet. Det er ingen som ikke klarer å la seg engasjere. Folk er jo livredde for å ikke oppdage [vold og overgrep]. Det [arbeidet mot vold og overgrep] er en takknemlig ting å rulle ut. Men da må man også sette det i et system og gi det tid.

I sitatet beskriver prosjektkoordinatoren noen av utfordringer knyttet til implementeringsarbeidet: Behovet for nok tid, og gode, bærekraftige systemer. I denne case-kommunen har man lyktes med å inkludere Jeg Vet og Snakkemedbarn.no i kommunens handlingsplan mot vold og overgrep. Blant annet ved å sette verktøyene inn i årshjulene til de ulike undervisningstrinnene. Med dette har man forankret implementering og bruken av de to verktøyene i styringsdokumenter og forpliktet skolene til å sette av tid til dette.

Den finansielle ordningen har gitt kommunen mulighet til å sette fokus på det voldsforebyggende arbeidet, og å sette av tid til dette på flere arenaer, deriblant skoler og barnehager. Kommunen har også fått finansiering til en stilling som prosjektkoordinator, slik at det i prosjektperioden sikres at arbeidet koordineres på tvers av nivåene.

Behov for nok tid har vært en gjenganger i intervjuene vi har hatt med ansatte i kommuner og ikke minst i skoler og barnehager. Gjennom gode strukturer og nok tid har

samhandlingsprosjektet gitt skoler og barnehager mulighet til å prioritere arbeidet med de to digitale verktøyene, noe som har gitt resultater. Kommunen har gjennom nettverksmøter klart å fremme kunnskap om verktøyene på alle trinnene i barneskolen og i barnehagen. Snakkemedbarn.no har blitt vist på møter, og lærerne har vist interesse. Implementering av Jeg Vet har derimot ikke kommet i gang på ungdomsskolen. Kommunen hadde ikke vurdert hvordan de eventuelt kunne bidra til implementering på videregående skole.

Tilskuddet har også ført til en bevisstgjøring på ledelsesnivå, og prosjektet er godt forankret. En av våre samtalepartnere forklarte at det er ledelsen som må forstå behovet for økt kompetanse om vold og overgrep, og at det er ledelsen som må se viktigheten av det voldsforebyggende arbeidet.

Ledelsen må forstå hva kompetanse betyr. Det er helt avgjørende. Hvis ikke ledelsen sier at dette må vi gjøre, så skjer det ikke.

Forankring på ledelsesnivå har også bidratt til et betydelig engasjement og deltakelse blant kommuneansatte fra ulike sektorer og nivåer. At kommunen er liten, og at folk kjenner hverandre, har også bidratt til et stort engasjement.

Våre samtalepartnere har med andre ord mye godt å si om samhandlingsprosjektet. Men de har også uttrykt bekymring for at pengene en gang vil ta slutt. I denne case-kommunen var det satt av en toårig stilling til prosjektkoordinator for samhandlingsprosjektet. For koordinatoren hastet det med å etablere varige systemer, slik at prosjektet, og bruken av de to læringsverktøyene, ville fortsette etter at vedkommende stilling opphørte. Dette understreker at kommunen ser på det voldsforebyggende arbeidet som noe som krever en ressurs i form av en stilling i kommunen, og ikke et arbeid som er ferdig implementert etter en periode.

### 3.4 Konklusjon

Vi har identifisert tre ulike implementeringsstrategier – top-down, bottom-up, og implementering gjennom økonomiske insentiver. Alle strategier har både fordeler og ulemper, og heller enn å utpeke én strategi som den beste, ønsket vi her å vise til mulighetene ulike strategier gir.

En top-down-avgjørelse om å innføre Jeg Vet og Snakkemedbarn.no fører ikke nødvendigvis til umiddelbar suksess. Det kan være mye motstand og mangel på planer. Likevel er det noen klare fordeler med en slik tilnærming. En top-down-tilnærming er forankret hos kommuneledelsen, noe som fører til mulighet for mer robuste prosesser på lengre sikt. At ansatte i førstelinja ikke kan velge det bort blir til syvende og sist et sterkt signal om at kommunen prioriterer og ønsker dette.

Det må sannsynligvis være flere ting på plass for at en kommune skal kunne lykkes med en top-down-strategi. Et kommunalt vedtak om at ressursene skal tas i bruk, er ikke i seg selv nok til å fullføre en implementering i hele kommunes førstelinje. Det er også slående hvordan denne kommunen i stor grad er avhengig av en ildsjel til å gjennomføre selve oppdraget med implementering, inkludert opplæring av ansatte i bruken av verktøyene.

Det er vanskelig å finne en naturlig plass for det voldsforebyggende arbeidet i kommunen når det skal gjennomføres som forebyggende tiltak rettet mot alle barn og unge.

I små kommuner kan en bottom-up-strategi være godt egnet til å sette i gang implementeringsarbeid. Kombinasjonen av små forhold og mangel på stabilitet i ledelsen gir spillerrommet ildsjeler trenger for å kunne gjennomføre endringer de selv ønsker å fronde. I en større kommune ville det trolig ikke vært mulig for en enkeltperson å bestemme at samtlige medarbeidere skal bruke en hel dag på opplæring. I små kommuner blir det større mulighet for å gi ansatte autonomi. De engasjerte medarbeiderne kan selv fylle et hull i organisasjonen med sitt personlige bidrag og engasjement, som gjerne går langt ut over det som kan forventes, og også strekker seg inn i fritiden.

Den tredje strategien vi har beskrevet i dette kapitlet, implementering gjennom ekstern finansiering av tilskuddsmidler forvaltet av Bufdir (gjennom BTI-tilskudd), har elementer av begge de ovennevnte strategiene. Den ligner i noen grad på en top-down-modell, med forankring i kommunal ledelse, og har et tydelig styrt implementeringsarbeid. Det er derimot ikke ledelsen selv som tar styringen, men ledelsen har «out-sourcet» arbeidet til en prosjektkoordinator. På denne måten ligner strategien også i noen grad på en bottom-up-modell, ved at den er drevet av enkeltpersoner. I motsetning til bottom-up-modellen, er det ikke ildsjeler som driver det voldsforebyggende arbeidet på mer eller mindre frivillig basis, men pådriveren, prosjektkoordinatoren, har fått avsatt tid og har en klar stillingsbeskrivelse, for å drive det voldsforebyggende arbeidet i kommunen.

Fordelene med ekstern finansiering via tilskuddsmidler fra Bufdir er muligheten til å sette av tid til det voldsforebyggende arbeidet, blant annet ved å arbeide målrettet mot samarbeid på tvers av sektorer, og ved å løfte implementering og bruken av de to digitale verktøyene Snakkemedbarn.no og Jeg Vet. Prosjektet er imidlertid tidsbegrenset, og det er usikkerhet knyttet til om man har klart å implementere bærekraftige strukturer for samarbeidet, og hvorvidt verktøyene blir godt etablert i skole og barnehage før prosjektfinansieringen av midler fra Bufdir tar slutt.

## 4 Forhold som fremmer en vellykket implementering

Et hovedfunn i arbeidet med å evaluere ressursene Jeg Vet og Snakkemedbarn.no er at det har vært vanskeligere og mer tidkrevende å få førstelinja i kommunene til å ta verktøyene i bruk, enn det man først antok. Vi har derfor samlet noen læringspunkter fra de positive erfaringene fra kommuner som tatt verktøyene i bruk. Erfaringene er hentet fra tre case-kommuner, som på ingen måte dekker hele bredden av kommune-Norge. Erfaringene vil derfor ikke være direkte overførbare til alle kommuner, men de kan tydeliggjøre noen forhold som er viktige å tenke på i videre implementeringsarbeid.

### 4.1 Raskere implementering i små kommuner

I gjennomføringen av case-studien lyktes vi ikke med å finne en større bykommune som hadde tatt i bruk læringsressursene. Et viktig læringspunkt vi trekker fra dette er at implementeringen har gått raskere i små kommuner. Vi antar at dette skyldes at små forhold gir raskere beslutningsprosesser og kortere vei fra idé til implementering. Kommunestørrelse ser ut til å være ett av de forholdene som bygger opp under en raskere og enklere implementeringsprosess.

*Fordel med å være liten kommune er at vi til vanlig jobbet tett sammen. PPT og barnehage og skole jobber tett sammen, generelt hjelpeapparatet. Vi er geografisk nære, kjenner hverandre godt. Det er enkelt å tromme sammen en gjeng. Jeg kan ut ifra min PPT, se for meg hvem jeg kan jobbe sammen med, hvem som kan drifte dette.*

I små kommuner er det tette og personlige forbindelser til andre ansatte. Dette gjør det enklere å sette i gang prosjekter, og bidrar til implementering av nye tiltak. I disse kommunene kan også innsatsen til én enkelt ildsjel få stor betydning og raskt bli veldig synlig. En av informantene reflekterte over et møte med en ansatt fra en større bykommune:

*Hun var så oppgitt over hvorfor de ikke fikk det til. Da var det snakk om kommunestørrelse. Det er enklere å få med folk i små kommuner.*

Vi har ikke informasjon om hvilke forhold som gjør at implementeringsarbeidet i større kommuner ser ut til å ta mer tid, eller ikke komme i gang. Det er ingenting i vår studie som skulle tilsa at det ikke vil være mulig å få til implementering også i de større kommunene. Vi antar at manglende implementering i store kommuner skyldes at prosesser må forankres hos flere parter, og at dette arbeidet tar lengre tid enn i en liten kommune.

### 4.2 God lederforankring

Et annet funn som er felles for de tre kommunen var at forankring hos ledelse påvirker implementeringen i kommunens førstelinje positivt. En informant pekte på at implementeringen ville vært raskere og enklere dersom ledere fra alle virksomhetene som har ansvar for barn og unge var involvert helt fra starten av:

Vi skulle hatt forankring helt i ledelsen fra start, da hadde vi kommet lenger. Jeg var ikke med fra start. Vi trodde vi hadde forankring. Leder for barne- og familietjenesten, helsestasjon og PPT. Vi skulle hatt med kommunalsjef fra starten av.

Dette handler både om forankring hos kommunal ledelse, som er skoleeier og eier av de fleste barnehagene, men også i tjenestene rundt skoler og barnehager. Informanten pekte også på at det er forskjell på å tro at man har forankring, og det å faktisk ha det når arbeidet er i gang. Å informere noen om at man setter i gang med et prosjekt er ikke det samme som at disse lederne på et senere tidspunkt faktisk følger opp implementeringsarbeidet. Forankring hos ledelsen handler om at de også forplikter seg til å følge opp, for eksempel ved å gå inn i skoler og barnehager som ikke gjennomfører tiltaket. Dette er et arbeid som krever mye innsats på kommunalt nivå og oppfølging over tid. Gitt punktet overfor, ser det også ut om dette er noe som er mye enklere å få til i en mindre kommune.

I en kommune hadde de positive erfaringer med å få til denne typen forankring hos kommunal ledelse:

Kommunalsjef og sektorledere har vært på og tatt tak. Det betyr mye. [...] De tenker helhetlig.

I denne kommunen ble innføringen av Jeg Vet i skolene tenkt inn i en helhetlig plan som også sparte ressurser. Ansvar for undervisning om vold og overgrep ble lagt til skolene. Dermed fikk helsetjenesten mindre ansvar og kunne frigjøre ressurser i helsesektoren. Dette var en type forankringsarbeid som appellerte til kommuneledelsen.

For forankring hos virksomhetsleder (rektorer og barnehageledere) var det andre forholdet som ble pekt på som viktige. Pålegg uten begrunnelser var ikke noen god strategi. Flere virksomhetsledere pekte på dette:

Hvis det er et program som foregår, så drar vi, jeg vet ingenting om rammene. For meg blir det ingen ramme rundt, jeg vet veldig ofte lite om hvorfor. Jeg føler at jeg ikke jobber som del av et system [...] Ledelsen vår er ikke der de har sitt engasjement. Der er det litt dødt.

Dette var en virksomhetsleder som ble beordret til å dra på kurs og seminarer, uten å forstå hvordan dette skulle inngå i en større sammenheng etter at kurset var ferdig. Vedkommende følte at ledelsen holdt på med andre ting og informanten følte seg ensom med å være den som skulle fremme et voldsforebyggende arbeid ovenfor barn og unge i kommunen. En viktig del av ledelsesforankringen er altså at kommunale ledere evner å støtte de personene som driver dette arbeidet i kommunen og tenke disse ressursene inn i en helhetlig plan.

En annen del av dette er at virksomhetsledere ofte føler at de får lite informasjon fra kommuneledelsen og ikke vet hva som foregår. Mangelfull dialog er et forhold som hemmer god implementering:



Øverste leder og del av ledelsen mangler [...] de holder kortene tett til brystet. Vi vet egentlig ikke hva som foregår. Det er interessen det står på. At dette ikke står så høyt på prioriteringslista deres. Jeg informerte jo om Jeg Vet på de dagene for å vise at det fantes et verktøy. Jeg sa at det finnes, jeg viste dem - det kan hende at en flinkislærer har brukt det. Tviler nesten på det.

Forankring hos ledelse er komplekst og handler om press på kommunale ledere i form av tid, ressurser og prioriteringer. Selv om alle er enige om at å bekjempe vold og overgrep mot barn og unge er ønskelig og nødvendig, så er ikke et godt formål i seg selv nok til å få kommunale ledere til å innføre tiltak. God informasjon er en forutsetning for å lykkes med ledelsesforankring. At ledere konkret forplikter seg til å støtte personer som innfører ressursene Jeg Vet og Snakkemedbarn.no er også en fordel. Dette er en type forankring som tar tid, og som innebærer kontinuerlig arbeid i kommunene.

### **4.3 Godt samarbeid på tvers om voldsforebyggende arbeid**

Jeg Vet og Snakkemedbarn.no er litt annerledes enn mye av det andre voldsforebyggende arbeidet i kommunen, fordi det så direkte retter seg mot ansatte i skoler og barnehager. De som skal implementere verktøyene trenger derfor en kanal inn til virksomhetsledere i skoler og barnehager. Det er ofte uvant for de som er ansvarlige for implementeringen. I én kommune ble det sett på som en fordel å forankre arbeidet i en mye bredere kontekst, i form av en tverretattlig arbeidsgruppe:

Det er lurt å ikke være alene, man bør ha en arbeidsgruppe. Vi brukte BTI som ga direkte kontakt med øverste ledelse. Det er viktig. Jeg syns også at det har vært viktig at RVTS var på [...] Handlingsplanene mot vold i nære relasjoner har også spilt en rolle. Vi har vært i kontakt med tannhelsetjenesten.

En helhetstenkning, at flere i kommunen er med å jobbe i samme retning, ser ut til å være viktig for at kommunen prioriterer innføring av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no i skoler og barnehager.

I en annen kommune pekte de på at en slik bred inngang og forankring til det voldsforebyggende arbeidet manglet i kommunen, noe som førte til at de få personene som jobbet med dette følte seg isolerte, lite verdsatt og ensomme i jobben sin:

Det som hadde vært etterlengt er å være en del av et forum kanskje utenfor min egen bygning, der jeg kan prate med andre, få informasjon direkte til meg. Jeg tror ikke at lederen min sender alt videre til meg. Det hadde vært fint med noe sånt i skolen [...] Det snakkes som om dette [voldsforebyggende arbeidet] ikke angår oss. De [skoleledelsen] mener nok ikke at det ikke gjør det. Alle er opptatt av sin hverdag. Det kan jo hende at det finnes nettverk i kommunen, men jeg har ikke det.

Denne sosiallæreren hadde erfaring med Jeg Vet ved egen skole, men ble likevel stående alene i situasjoner med elever hvor det var bekymring om vold og overgrep. Vedkommende opplevde å være ensom med et stort ansvar. Dette satte i gang en rekke spekulasjoner om at ledelsen sitter på mer informasjon enn det som deles, og

spekulasjoner om at det kanskje finnes et nettverk eller noe bedre et sted i kommunen, som vedkommende ikke var en del av eller visste om. Mangel på dialog, kommunikasjon og åpenhet rundt gjennomføring av planer og tiltak for voldsforebyggende arbeid på kommunalt nivå gjorde det vanskelig for de ansatte i skoler som faktisk jobbet med dette arbeidet.

En annen ansatt i skolen pekte også på behovet for å ha en arena der man møter andre ansatte i kommunen som jobber med samme tematikk. Å organisere nettverk lokalt kan være avgjørende for å bedre det forebyggende arbeidet mot vold og overgrep:

Hva mangler vi? Kanskje vi mangler et tverrfaglig drøftingsteam. Bedre kjennskap til hverandre, at dette er noe vi gjør sammen i kommunen.

Å kunne jobbe mot et felles mål sammen med andre ansatte ser ut for å spille en nøkkelrolle for å lykkes med voldsforebyggende arbeid rettet mot barn og unge.

#### **4.4 Kontinuitet**

Ansatte i skoler og barnehager er klar over at de kan komme borti saker der barn og unge blir utsatt for vold eller overgrep. Likevel er ikke dette hendelser som de fleste ansatte er involvert i kontinuerlig gjennom sin yrkeskarriere. Utfordringen med at man blir ekstra opptatt av problematikken når noe skjer, versus det å opprettholde fokuset på fast basis, er derfor en utfordring i førstelinja. De vi intervjuet i kommunen fortalte at vold og overgrep er en problemstilling som alltid er til stede, men at det varierer hvor bevisst man er på det.

Det har nok vært på agendaen i mange år. [...] Så dukker det opp når enkeltpersoner som kommer i situasjoner der det er aktuelt. Men det er mye som skal inn, spesielt i skolen. Alle mener at det er viktig, men at det må være en forpliktelse for at det holdes varmt

At noen, for eksempel lærere, kommer i en situasjon hvor de trenger kunnskap om å håndtere volds- og overgrepsutsatte elever, er ikke nok for at tematikken holdes oppe. Det er heller ikke nok med en type engangshendelser hvor noen aktører kommer utenfra og informerer. Det pekes på behov for et mer forpliktende arbeid over tid i kommunene for å oppnå dette. En måte å gjøre det på er å legge det inn i planverk:

Hvis man er ivrig på at det skal opprettholdes, må man ha hyppige treff. Da må man ha tid, eller så må det være et kriterium, at noen forplikter seg til å holde i tråden, at kommunen skriver en kontrakt eller avtale. At det er forankret i kommuneledelsen eller politisk, at det er dette vi driver med. Slike happenings er artig, så går det noen arbeidsdager, så sklir det bort, fordi hverdagen tar det.

Kontinuitet fører til at ansatte i førstelinjene får det volds- og overgrepsforebyggende arbeidet inn i sine planer og regelmessig forholder seg til det. Dette anses som en nødvendighet for å kunne lykkes på sikt.

## 4.5 Mer tid

Tett forbundet med punktet om kontinuitet er punktet om mer tid. Ansatte som jobber med barn og unge i skoler og barnehager er travle. Det er mange krav til ansatte i disse stillingene og arbeidshverdagen er hektisk. Det vil være prioriteringer som må gjøres og det å jobbe med å utvikle barn og unges, og de voksnes kunnskap om vold og overgrep, kan være vanskelig. Igjen pekes det på at ledelsen må hjelpe ansatte til å finne tid.

Måten man gjør det pedagogiske arbeidet. Det må implementeres og implementering tar lang tid. Når man skal endre på noe, så må man øve og øve og øve. Man må stadig tilbake til det.

Rent konkret ble det også pekt på tid til å delta i nettverksarbeid om tematikken som ett positivt tiltak:

Nettverket som RVTS ordnet, dette var superbra. Veldig positiv. Så har barnehagene laget nettverk, det er styrket med midler fra statsforvalteren. Det er avgjørende å ha et prosjekt og vi har det – å få opp og rulle ut. Det vi ikke har er tid.

Erfaringene fra de kommunene vi snakket med er at planer og nettverk heller ikke er nok, men at de ansatte, på den enkelte arbeidsplass trenger tid til å jobbe med vold og overgrep.

De ansatte opplever også at de må ha tid til å diskutere med andre ansatte. Kunnskap om å avdekke og forebygge vold og overgrep er for ansatte i skoler og barnehager ikke et pensum som skal læres, men en kunnskap som skal omsettes i praksis. Dette handler om å tolke situasjoner, gjøre skjønsmessige vurderinger, stole på egne ferdigheter og å føle at man har kollegaer å støtte seg på:

Det handler også om tid – å få tid og mulighet til å få diskutert. Det gir noe mer. Det er veldig positivt. Men man trenger tid.

Kvalitet i voldsforebyggende arbeid handler også om å få tid til å utvikle en kultur der det er naturlig å ta opp dette temaet, og hvor det er kunnskap om hvordan dette skal behandles. Det er ikke noe man kan vedta sentralt i kommunen, men en kompetanse som ansatte selv må diskutere seg fram til. Basert på denne undersøkelsen kan vi ikke si hvorvidt dette skyldes at mange ansatte har relativt lite kunnskap om temaet, og at de opplevde at mangelen på tid skyldes at det vil være en viss oppstartskostnad forbundet med å komme skikkelig i gang med et slikt arbeid. Eller om dette er noe som krever en mer kontinuerlig omfordeling av tid, og ressurser i førstelinja. Vi vil likevel anta at tid, til å drive et effektivt volds- og overgrepforbyggende arbeid ute i kommunen, vil kreve kontinuerlig arbeid.

## 4.6 Konklusjon

I intervjuene med kommunene la vi vekt på å finne faktorer som kan ha positiv innvirkning på implementeringen av læringsverktøyene Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. Men også hvilke forhold som positivt påvirker det forebyggende volds- og overgrepssarbeidet

mot barn og unge i kommunene. Dette er kunnskap basert på en avgrenset case-studie, og det kan derfor ikke utelukkes at flere forhold kunne vært pekt på i en større studie.

Vår prosessevaluering tyder på at det er små kommuner som hadde tatt Jeg Vet og Snakkemedbarn.no i bruk i størst grad. Små kommuner har kortere vei fra topp til bunn og er mer basert på at folk kjenner hverandre godt. Dette kan gjøre det lettere å implementere nye tiltak. Samtidig er små kommuner sårbare for at ildsjeler drifter mye av implementeringen og at tiltak som innføres ikke blir videreført når slike personer slutter.

Større kommuner har en mer komplisert styringsstruktur. Det ble tydelig dokumentert i delrapport 2 at samhandling mellom ulike etater og styringsnivåer er krevende. En anbefaling for videre implementering er derfor at Bufdir er bevisst rundt behovet for forankring, og klare realistiske planer for tverretattlig samarbeid på ulike styringsnivåer.

Vi finner ytterligere en rekke faktorer som kan bidra til robust innføring av nye tiltak. Tiltakene bør være forankret i kommunal ledelse og hos virksomhetsledere, det bør etableres nettverk på tvers av ulike tjenester internt i og på tvers av kommuner, volds- og overgrepssamarbeidet bør forankres i kommunes planer og dermed gjennomføres på en kontinuerlig basis, og at det bør settes av tid til at de som jobber i førstelinja kan diskutere, snakke sammen og utvikle kunnskap på sin arbeidsplass om vold og overgrep mot barn og unge.

## 5 Førstelinjas erfaringer med det voldsforebyggende arbeidet

Et viktig formål med følgevalueringen var å utforske erfaringer med bruken av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. I delrapport 3 har vi vist at et stort flertall av de som har brukt Jeg Vet og Snakkemedbarn.no har vært fornøyd med verktøyene (Flatø mfl., 2022). I dette kapitlet skal vi se nærmere på hvordan lærere, barnehageansatte og andre ansatte i de tre case-kommunene har opplevd arbeidet med å forebygge vold og overgrep mot barn. Alle hadde noe erfaring med Jeg Vet og Snakkemedbarn.no, men ingen av kommunene hadde kommet så langt i sitt implementeringsarbeid som det de selv ønsket. Det ble pekt på koronapandemien, nye læreplaner og manglende forankring som årsaker til forsinkelsene.

Funnene i dette kapitlet supplerer og utdyper funnene fra spørreundersøkelsen til ledere og ansatte i skoler og barnehager fra i delrapport 3. Hensikten er å beskrive noen forhold og forutsetninger som er tett knyttet til mot bruken av verktøyene og som derfor vil påvirke hvorvidt og på hvilken måte lærere og barnehageansatte får mulighet og evner til å bruke verktøyene, og forebygge vold og overgrep mot barn.

### 5.1 De voksnes voldskompetanse

Allerede under utviklingen av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no hadde Bufdir identifisert manglende kompetanse blant voksne om vold og overgrep mot barn som et viktig problem. I delrapport 1 pekte vi på at utviklingen av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no blant annet var basert på følgende antagelser

- 1 Kompetanseheving blant ansatte i skoler og barnehager i å snakke med barn og unge om vold og overgrep er nødvendig.
- 2 Voksne opplever det som ubehagelig å snakke med barn og unge om vold og overgrep. Derfor får mange barn og unge ikke den hjelpen de trenger.

En av våre respondenter som deltok i utviklingen av Jeg Vet setter det hele på spissen ved å påstå:

Jeg tenkte at vi ikke laget Jeg Vet bare til barn. Barn kan prosessere og ta imot hva som helst. Barn er flinke til å snakke om vold og overgrep. Det er de voksne som trenger noe de kan relatere til. Det er lærerne som er hinder i det å snakke om vold og overgrep.

I intervjuene med ansatte i kommunal førstelinje spurte vi derfor om voksnes kompetanse om vold og overgrep. Vår undersøkelse bekreftet antagelsen om at voksne opplever ubehag når temaet vold og overgrep blir tatt opp på arbeidsplassen:

Barnehageansatte kvier seg litt for å ta opp temaer og begreper som er presentert i Jeg Vet med barn. Dette er et tilbakevendende tema når vi snakker om vold og overgrep. Mange synes det er vanskelig å snakke om det i utgangspunktet. Og de er ekstra redde for å snakke med de små barna.

En ansatt i skolen beskriver det slik:

Alle synes det er ubehagelig [å ta imot barns historier]. Folk lurer på hvordan de kommer til å reagere, og om de selv kommer til å si noe galt. Folk er redde for det [...] alle gruer seg til at den historien kommer og at de reagerer.

Selv om tematikken vold og overgrep kan være ubehagelig for voksne å håndtere, viste funn fra spørreundersøkelsen at de ansatte som hadde brukt Jeg Vet og Snakkemedbarn.no hadde høyere opplevd kompetanse, sammenlignet med de som ikke har brukt noen av verktøyene (Flatø mfl., 2022). Dette kan indikere at kompetanseheving for voksne vil være positivt for å møte dette ubehaget, slik det ble antatt på forhånd.

Et annet forhold for å møte voksnes ubehag var å finne trygghet ved egen arbeidsplass. Selv om målet for Snakkemedbarn.no er at alle ansatte i førstelinja skal bruke verktøyet, så er dette likevel å betrakte som et kollektivt tiltak. Det vil si at det må utvikles en kultur, og et kollegafellesskap, på hver enkelt arbeidsplass, hvor det er naturlig for voksne å drøfte temaet vold og overgrep:

De fleste ansatte ønsker å føle seg rustet og kompetent. Men de trenger et apparat bak, for å ta debriefing, for å ta det som kommer. Vi følger opp så godt vi kan for å ivareta ansatte som avdekker noe. De trenger en trygghet i organisasjonen.

Ikke alle har trygghet for dette. Det er forskjeller. Pedagogene våre har en faglig bakgrunn, de mer vet at det er deres ansvar. Men det er forskjell på fagarbeidere og assistenter, og sikkert også på noen pedagoger. Det er den støtten du har i kollegaene dine. At man kan bruke hverandre litt, også at man ufarliggjør det.

Denne informanten peker på at ansatte i førstelinja har ulik utdanning og ansvarsområde. Det vil si at ansatte kommer med ulik bakgrunn når det gjelder å håndtere kunnskap om vold og overgrep. Det at skoler og barnehager har mange ufaglærte og personer med lite utdanning gjør at utgangspunktet er svært ulikt når det skal gjennomføres kompetanseheving. Det kan være nyttig å ikke tenke på kunnskap om vold og overgrep som noe rent individuelt, men mer som en kollektiv kunnskap som forvaltes av et fagmiljø lokalt. Det var flere som pekte på at økt oppmerksomhet om temaet de siste årene kan ha bidratt til å jobbe fram slike kollegafellesskap:

De siste par årene har personalet blitt tryggere på seg selv. Dette har jo noe å si. Vi har hatt en retning, og snakket mye om det [vold og overgrep] og om psykisk helse. Barnevernet har vært inne og snakket om meldinger og hvor lite som kommer fra barnehagene. Det har blitt en større bevisstgjøring. Vi har også kursene fra RVTS. Alle skal gjennomføre dette. Nyansatte skal gjennomføre e-læringskurset.

En forutsetning for å få til gode kollegafellesskap er å gi nyansatte kunnskap. I tillegg er det en stor fordel, og kanskje helt avgjørende, å ha stabilitet i personalgruppene:

Vi har hatt en stabil personalgruppe i mange år. De er tryggere i seg selv. De tør å spørre mer. At du har flere som du kan rådføre deg med.

Gode kollegaer som er trygge og kjenner hverandre og som har tid til å sette seg inn i og diskutere vold og overgrep som et problem, har bedre forutsetninger for å lykkes med å redusere ubehaget voksne har.

## 5.2 Samarbeid med foreldrene

Ansatte i skoler og barnehager samarbeider regelmessig med foreldre. De delte samarbeidet med foreldre i to separate faser. Det ene gjaldt hvordan man samarbeidet med foreldre generelt om tematikken vold og overgrep i det som ble omtalt som «fredstid». Det andre gjaldt samarbeid med foreldre i konkrete saker når det er mistanke om, eller når man faktisk har avdekket, vold og overgrep.

Det første forholdet handlet i stor grad om hvordan ansatte informerte foreldre om hvordan de behandlet tematikken i skole og barnehage. Informasjonsarbeidet kunne ta flere ulike former:

Vi skal jobbe med å informere foreldre. Vi gjorde det etter jul. Sendte brev hjem. Vi forklarte at vi skulle jobbe med vold og seksuelle overgrep. Varslet foreldre om at vi jobbet med det temaet. Vi har fått reaksjoner. Til høsten tar vi det opp på foreldremøte.

Her i kommunen har vi en oppstartsamtale for nye foreldre. Den er lik for alle barnehager. Der stilles en del spørsmål til foreldre. Det syns pedagogene var skremmende til å begynne med. Vi skulle gå inn på vår plikt til å opplyse om det vi ser. Litt av tryggheten er at dette er i alle barnehagene, og dette blir alle spurt om. Du pirker borti privatlivet. De malene for foreldresamtalene er like. Så vi sikrer at det også snakkes om det litt ubehagelige. Det er også for å trygge foreldrene.

Informasjon til foreldre kunne skje i oppstartsamtaler, skriftlig i form av brev hjem eller som tema på foreldremøter. At kommunikasjon om hvordan skolen eller barnehagen jobber med vold og overgrep var systematisk innarbeidet i rutiner gjorde det enklere for de ansatte å ta det opp, heller enn å hoppe over det fordi man opplever det som ubehagelig.

De ansatte så klare fordeler med å formidle informasjon til foreldre om hvordan de jobbet med tematikken. Å forklare til foreldre hva som er skolens og barnehagens rolle i slike sammenhenger ble ansett som viktig for å håndtere framtidige situasjoner hvor overgrep faktisk ble avdekket.

Vi er veldig opptatt av fredstiden. Det sparer oss for mye frustrasjon den dagen det skjer noe. Det blir vanskelig nok. Vi har dårlig erfaring med barnevern og samarbeid og henlagte saker, samarbeid med foreldrene i fire år til. Det kan være vanskelig

I våre intervjuer var vi ute i små kommuner og i noen veldig små bygder. Der kom det fram at ubehaget de voksne opplevde kunne være ekstra stort på grunn av de personlige relasjonene de ansatte har til foreldre:

Det som er utfordrende ute i bygdene. Der kjenner alle alle, og alle kjenner til alt. Der kan det være større utfordringer når noe oppstår. Det er ting som det blir snakk om. Der tror jeg folk har blitt litt tøffere.

Det er krevende for ansatte i tjenestene å skulle håndtere konkrete saker om vold og overgrep i nære relasjoner, samtidig som de kjenner familien godt fra før. Det er vanskelig både når man skal ta opp problemet, men også vanskelig når man skal fortsette relasjonen i etterkant. Mens ansatte i barnevern, politi og helse ofte er inne i saker en periode, skal skoler og barnehager ha en relasjon til familiene i mange år, også etter at vonde og vanskelige hendelser er avdekket. Dette kan gjøre at ansatte må føle seg enda tryggere på at de faktisk har en sak, noe som er vanskelige og en krevende situasjoner å stå i. Enkelte hadde også nokså dårlige erfaringer med hvordan foreldre håndterte situasjoner der for eksempel en far i familien ble anmeldt for vold mot eget barn:

Noen ganger rykker de ungen ut av barnehagen, noen takler det helt fint, noen rømmer ut av landet.

Konkrete erfaringer med at foreldre enten flyttet fra kommunen eller flyttet ut av Norge etter at barnehagen hadde sendt bekymringsmeldinger, gjorde at ansatte synes det ble vanskelig å si fra neste gang. Det var stor bekymring knyttet til de barna som plutselig forsvant, og som de dermed ikke kunne hjelpe.

### **5.3 Når vold oppdages**

En målsetning særlig knyttet til Snakkemedbarn.no, er å øke voksnes handlingskompetanse, altså hva voksne foretar seg for å avdekke vold og overgrep, og hva voksne foretar seg når de avdekker vold og overgrep mot barn. Vi spurte derfor i intervjuene om håndtering av konkrete saker.

Et viktig funn var at få av de vi intervjuet hadde konkrete erfaringer med alvorlige volds- og overgrepssaker. Dette er ikke en representativ undersøkelse, men dette understreker likevel at vold og overgrep ikke er synlig til stede for de ansatte i store deler av deres jobbhverdag. Dette er viktig å være klar over, fordi det også gjør det ekstra utfordrende å holde interessen til de ansatte oppe når de har mange andre ting de må forholde seg til hver dag, ting som kan oppleves som viktigere der og da.

Efaringene som ble kommentert, viste at de ansatte vi snakket med kunne vise til konkrete rutiner for hva de skulle foreta seg når de fikk mistanke om at et barnehagebarn eller en elev ble utsatt for vold og overgrep.

Den viktigste rutinen var å løfte dette opp til et ledelsesnivå.:

Det kommer an på hva vi observerer. Vi diskuterer med rektor og trinnkontorer. Vi har en undring rundt hva vi ser. Vi har rutiner som er nedfelt. Vi har krisepermen, den har vi gjort digital. Der står det om vold i nære relasjoner. Vi går via rektor. Ved mistanke om vold i hjemmet. I år har jeg ikke hatt en eneste sak. Jeg har hatt saker tidligere. Vi orienterer skoleeier og barnevernsleder. Vi drøfter om vi skal sende eleven



hjem eller ha den her. Vi har hatt saker jevnt og trutt. Vi har rutiner med kommunen. Vi har sendt dem til barnehuset. Vi har et godt samarbeid med barnevernstjenesten.

Denne ansatte viser til konkrete planer og rutiner for hvordan saker de oppdager håndteres. Dette var et typisk svar for hvordan starten på en slik sak foregår. I vårt begrensede materiale virket det ikke som om det var store utfordringer knyttet til dette tidligere stadiet i å melde inn sak til barnevernet, selv om den var alvorlig.

Når vi sier fra til barnevernet, så får vi ikke hørt noen ting. Vi har etterlyst, kan vi få noe informasjon, om det har skjedd noe mer, er det noe vi bør vite, ta hensyn til rundt det barnet? De har sagt at de skal bli bedre på kommunikasjon, men vi hører ikke så mye mer, etter vi har meldt.

En annen informant ansatt ved en barneskole sa følgende om kontakten med barnevernet etter at saker var meldt inn:

Barneverntjenesten har en viktig rolle og mange er jo kjempeusikre når de melder bekymring. De er kjempeusikre på hva som skjer. De vet ikke hva som skjer etterpå. Det samarbeidet med barnevernstjenesten, altså de må få en grundig innføring i hva som skjer når man melder bekymring. Det er mange som venter på at man får beskjed. Det er viktig å avklare forventninger. En periode var det sånn at man skal ikke skulle si noe. Det henger igjen, man er kjemperedd å ødelegge for videre saksgang eller utredninger. Trygging fra politi og barnevernet er lurt. Her har lederen i barnevernstjenesten vært og snakket med oss. Men det er fortsatt mye usikkerhet

Det er med andre ord knyttet langt større frustrasjon til hva som skjer etter at saker har blitt meldt inn til barnevernet enn å melde saken inn. Barnevernet har taushetsplikt overfor andre ansatte i kommunen. Dette opplevde flere i skole og barnehager som vanskelig å håndtere. De vet ikke hva slags oppfølging barnevernet gjør i konkrete saker, de vet ikke om sakene har blitt henlagt eller om tiltak er satt inn. Dette kan være svært vanskelig når de må forholde seg til barnet i etterkant. Særlig er det vanskelig når det var en ansatt i barnehagen eller skolen som først hadde en samtale med dette barnet, og hvor barnet fortalte om noe som førte til en sak til barnevernet. I disse tilfellene skulle de ansatte ønsket mer informasjon fra barnevernet om den videre behandlingen av saken.

Det kan også oppleves vanskelig å fortsette en god dialog med foreldre etter at barnehagen eller skolen har vært involvert i å melde inn saker til barnevernet. Noen ansatte hadde erfaring fra flere ulike saker:

Han ene faren hilser ikke på meg, men det går fint. Vi har et annet par hvor ungene ble tatt fra dem. Det var kjempevanskelig. De får ikke ungene igjen. Det er så små forhold her vi bor. I den siste saken var barnevernet inne i hjemmet. Nå har vi et greit forhold til dem igjen, de var såre for at vi ikke varslet dem, men sånn er reglene. Det var et barn som hadde fortalt oss noe og jeg drøftet med barnevernet.

De ansatte i førstelinjene må være forberedt på at mange foreldre synes det er vanskelig å håndtere egne følelser og reaksjoner etter at saker om vold og overgrep havner hos barnevernet. Dette er tunge prosesser å stå i, særlig på små steder. Å øke kompetansen til voksne handler ikke bare om å kjenne tegnene på vold og overgrep, men også på å være forberedt på en langvarig, og av og til vanskelig, relasjon til foreldre i etterkant.

## 5.4 Konklusjon

I dette kapittelet har vi sett nærmere på hvordan lærere, barnehageansatte og andre i de tre case-kommunene opplevde arbeidet med verktøyene og deres innsats for å forebygge vold og overgrep mot barn generelt.

Evalueringen i case-kommunene har i stor grad bekreftet antakelsen om at voksne ofte har stort ubehag knyttet til å snakke om vold og overgrep med barn. Det har derfor vært viktig for det voldsforebyggende arbeidet å styrke de voksnes kompetanse om vold og overgrep. Videre har det blitt ansett som viktig at det snakkes åpent om utfordringer knyttet til undervisning og håndtering av vold og overgrep, og at det finnes strukturer og et trygt fellesskap blant de voksne der det er mulig å drøfte, utveksle erfaringer og lære av hverandre.

For å lykkes med det voldsforebyggende arbeidet i skole og barnehage, har våre respondenter trukket fram samarbeidet med foreldre. Foreldre har i liten grad blitt hensyntatt av de to læringsverktøyene. Ikke desto mindre understreker lærere og barnehageansatte at et godt samarbeid mellom skole/barnehage og foreldrene er essensiell. Et slikt samarbeid må etableres i fredstider, altså før saker om vold og overgrep blir oppdaget. Ansatte understreket betydningen av god informasjon til foreldre om skolers og barnehagers arbeid mot vold og overgrep, og deres ansvar og rutiner ved mistanke om vold og overgrep.

I de tre case-kommunene hadde få ansatte konkrete erfaringer med alvorlige volds- og overgrepssaker, ikke desto mindre var alle kjent med rutinene knyttet til bekymringsmeldinger til barnevernet. Flere av de ansatte vi har snakket med uttrykte frustrasjon over manglende informasjon om barnevernets oppfølging av bekymringsmeldinger. Dette ble spesielt framhevet i små samfunn, der ansatte i skole og barnehage nødvendigvis måtte omgås foreldre også på fritiden. Bedre kommunikasjon mellom skoler og barnehage, som selvfølgelig tar høyde for taushetsplikten, har blitt etterspurt.

## 6 Voldsforebyggende arbeid rettet mot alle barn?

Et helt sentralt utgangspunkt for Jeg Vet og Snakkemedbarn.no er forebygging gjennom bruk av universelle tiltak. Målet er at alle barn og unge skal ha systematisk opplæring om vold og overgrep gjennom oppveksten, og at alle voksne som jobber med barn og unge jevnlig skal øve opp sin kompetanse i å snakke med barn og unge om vold og overgrep. Bruk av universelle tiltak har lang tradisjon i de skandinaviske velferdsstatene, og kan også sies å være godt begrunnet juridisk, blant annet i FNs barnekonvensjon.

En åpenbar utfordring med universelle tiltak er at de må gjennomføres overalt for at de skal være fullt ut virksomme. Denne evalueringen har vist at innføringen av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no har tatt langt tid og at få barnehager og skoler har tatt verktøyene i bruk. Dette handler i stor grad om implementeringsutfordringer og det vanskelige samarbeidet mellom etater og styringsnivåer (Weiss mfl., 2022).

I dette kapitlet er vi opptatt av et annet aspekt ved Jeg Vet og Snakkemedbarn.no som universelle tiltak. Vi har i evalueringen avdekket minst tre grupper barn og unge som vi mener ikke i tilstrekkelig grad har blitt tatt hensyn til med tanke på at verktøyene skal ha en universell utforming:

- Barn som av ulike årsaker ikke deltar i den ordinære undervisningen.
- Barn som voksne på feilaktig grunnlag antar er utsatt for vold og overgrep.
- Samiske barn.

Allerede i planleggingsfasen av de to læringsverktøyene var man klar over utfordringen som lå i universell utforming av ressursene. I arbeidet med å utvikle Jeg Vet var representanter fra Læringsmiljøsenderet, Statped, og SANKS involvert. Representantene skulle sikre verktøyets relevans for alle barn, at ingen barn måtte tas ut av undervisningen og at alle barn kunne nyttiggjøre seg det samme budskapet og den samme kunnskapen.

Bufdir ønsket å sikre at verktøyet var egnet for alle barn uavhengig av deres bakgrunn. Det ble lagt stor vekt på å utforme Jeg Vet som et verktøy rettet mot den samiske minoritetsbefolkningen, og også på å tilrettelegge for barn med spesielle behov for tilrettelegging (Weiss & Strand, 2020, s. 23). I samtaler med utviklerne av Jeg Vet har det gjentatte ganger blitt pekt på utfordringer knyttet til å nå ambisjonene om universell utforming. I våre intervjuer med ansatte i kommuner kom det også fram at arbeidet ikke var kommet langt nok med å sikre et opplegg for elever som mottar spesialundervisning utenfor klasserommet eller for å sikre en god nok tilpasning for samiske barn.

Snakkemedbarn.no er utformet som et verktøy for å styrke voksnes kompetanse i å snakke med barn om vold og overgrep. Et av premissene bak verktøyet er at det finnes noen universelle og grunnleggende trekk i samtaler med barn, altså at det er mulig for voksne å ha gode samtaler med alle barn om vold og overgrep, også barn som for eksempel har funksjonsnedsettelse eller minoritetsbakgrunn. Samtidig var man i

utviklingen av verktøyet bevisst på at universell utforming av Snakkemedbarn.no krevde noe kvalitativt annet enn å oversette verktøyet til ulike språk, eller å lage avatarer med ulike kulturuttrykk, som samekofte eller hijab. I samtaler med utviklerne av Snakkemedbarn.no bekreftet de at arbeidet med universell utforming ikke var ferdigstilt, men at universell utforming kunne videreutvikles selv etter at verktøyet var lansert (Weiss & Strand, 2020, s. 25).

## **6.1 Barn som ikke deltar i ordinær undervisning**

Barn som ikke deltar i ordinær undervisning, utgjør en særlig utfordring knyttet til bruken av verktøyet Jeg Vet i skolen. Jeg Vet skal være en del av opplæringen til barn og unge i den enkelte barnehage, og på skolen gjennom den ordinære undervisningen. Det er godt kjent at mange enkeltelever ikke gjennomfører ordinær undervisning, enten fordi de har vedtak om spesialundervisning, eller har behov for tilrettelegging for å kunne gjennomføre ordinær undervisning. Dette skaper særegne utfordringer med å nå ut til alle barn med Jeg Vet, noe som ikke hensyntas fullt ut i den nåværende utformingen av verktøyet. Dette kan dreie seg om barn som blir tatt ut av klassen og undervisningen der, og det kan være barn som trenger særlig tilpasninger av undervisningen på grunn av funksjonsnedsettelse, konsentrasjons- eller lærevansker. I tillegg vil grupper av barn med dårlige norskkunnskaper kunne falle utenfor undervisningen med Jeg Vet. Det er med andre ord snakk om å sikre at selve verktøyet har en universell utforming.

I arbeidet med evalueringen, særlig i den innledende kartleggingsfasen, kom det fram at det var høy bevissthet rundt problemstillingen universell utforming i planleggings- og oppstartsfasen for Jeg Vet. Dette er med andre ord velkjent utfordring for de som har vært involvert i å utforme Jeg Vet. Det er også tydelig, basert på intervjuene, at i prosessen med å utforme Jeg Vet ble det på et tidspunkt viktig å få ressursen ferdig og tatt i bruk. Dette er en forståelig tilnærming. Nå som ressursen har vært i bruk en stund er det viktig å løfte fram tematikken knyttet til universell utforming igjen.

De ansatte i skoler og barnehager som vi intervjuet var opptatt av de praktiske begrensningene ved å gjennomføre undervisning. Det ble pekt på som krevende, særlig for skolen, å ta hensyn til elever som av ulike årsaker ikke var til stede i klasserommet. Siden temaet vold og overgrep ikke ligger inne i kunnskapsmålene for skolen var det også mindre press på skolen til å lage ekstra tiltak for å sikre at absolutt alle elevene fikk gjennomført undervisningsopplegget. Det fantes heller ingen informasjon i selve ressursen som minte lærere på viktigheten av dette. Intervjuene ble gjennomført i en fase hvor barnehagene og skolene ikke hadde brukt verktøyet særlig lenge. Vi vet derfor ikke basert på denne studien hvorvidt det har skjedd endringer i praksis på et senere tidspunkt. Slik Jeg Vet er utformet i dag er det ikke lagt opp til at det finnes egen informasjon som bevisstgjør skoler og barnehager om universell utforming og om at alle barn har rett på tilgang til den informasjonen som Jeg Vet formidler. Slik det er nå blir det opp til den enkelte skole og barnehage å huske å identifisere løsninger på disse utfordringene. Å rette oppmerksomhet mot denne utfordringen blir viktig i det videre implementeringsarbeidet. Det vil være viktig å sikre at barn og unge som av ulike årsaker ikke er til stede i den ordinære undervisningen eller ikke har fullt utbytte av ordinær undervisning, også får tilgang til kunnskapen som formidles gjennom Jeg Vet. Uten en slik innsats vil ikke Jeg Vet kunne sies å lykkes med en universell implementering.

## 6.2 Barn som feilaktig antas å være utsatt for vold og overgrep

Den andre gruppen er barn og unge som voksne feilaktig antar har blitt utsatt for vold og overgrep. Denne gruppen er en særlig utfordring knyttet til Snakkemedbarn.no.

Selve hovedmålet med Snakkemedbarn.no er at voksne skal gjøres i stand til å identifisere, og dermed hjelpe, volds- og overgrepsutsatte barn og unge. Gjennom samtaler skal voksne kunne finne fram til barn som kan ha blitt utsatt for vold og overgrep, slik at disse raskt kan henvises til barnevernet og få hjelp. I en slik prosess må voksne ha en idé om hva de skal se etter for å kunne identifisere de barna man tror kan være volds- og overgrepsutsatte. I Snakkemedbarn.no er det derfor ulike digitale barn (avatarer) som voksne kan øve seg på å snakke med om vold- og overgrep. I tillegg ble det i kurslederkursene avholdt av RVTs i forbindelse med implementeringen av Snakkemedbarn.no, lagt vekt på å formidle informasjon om traumeadfærd hos barn og unge, og signaler voksne må være oppmerksom på og se etter, som kan indikere at barn og unge har vært utsatt for vold og overgrep.

I en slik identifiseringsprosess vil det alltid være risiko for at voksne feiltolker. Noe av poenget med samtalene med barn og unge er også å kunne avkrefte en mistanke. For ansatte i skoler og barnehager vil meldeplikten til barnevernet pålegge dem å melde saker til barnevernet, dersom man har mistanke om at barn og unge utsettes for vold og overgrep. En antagelse må derfor føre til en konkret handling. Hvor viktig er det å unngå feilaktige meldinger til barnevernet? Følgende argumentasjon kan bidra til å belyse denne utfordringen.

Det vil alltid være mulig at de vurderingene man gjør er feil. I bruken av Snakkemedbarn.no kan vi tenke oss to mulige feilslutninger. Den ene innebærer at man etter å ha gjennomført en samtale med et barn feilaktig konkluderer med at barnet ikke har blitt utsatt for vold eller overgrep, selv om barnet i realiteten har blitt utsatt for dette. Verktøyet Snakkemedbarn.no er spesifikt utformet for å redusere sannsynligheten for nettopp denne typen feilslutninger. Ved å styrke voksnes kompetanse om hvordan voldsutsatte barn og unge uttrykker seg, og hvordan voksne gjennom samtale med barn kan kartlegge og utforske dette, skal Snakkemedbarn.no bidra til å øke sannsynligheten for at voksne klarer å identifisere volds- og overgrepsutsatte barn og unge. Hele poenget med Snakkemedbarn.no er å unngå at voksne overser barn og unge som utsettes for vold og overgrep.

Imidlertid er det slik at dersom man setter inn tiltak som spesifikt forsøker å utrydde en type feilslutning, så kan man øke sannsynligheten for å gjøre en annen type feilslutning. Det er nemlig også mulig å feilaktig anta at et barn har blitt utsatt for vold og overgrep, når det i realiteten ikke har blitt utsatt for dette.

Gjennom arbeidet med evalueringen har det kommet fram at det finnes svært lite refleksjon, bevissthet eller bekymring knyttet til risikoen for å feilaktig anta at et barn har blitt utsatt for vold og overgrep. Det framkommer i vårt materiale ved flere anledninger en holdning om at det er bedre å leve med risikoen for at voksne feilaktig mistenker at et barn er utsatt for vold og overgrep, heller enn å risikere å ikke identifisere et barn som faktisk har blitt utsatt for vold og overgrep. Denne typen av argumentasjon kommet særlig fram gjennom intervjuer med RVTsene, gjennom observasjon av kurslederkurs

organisert av RVTS, og gjennom det faktum at denne avveiningen eller risikoen i svært liten grad tematiseres i tilleggsmateriellet som følger med Snakkemedbarn.no.

I tidligere utredninger som for eksempel *Svikt og Svik* (NOU 2017: 12), og forskning som peker på at det tar i snitt 17 år før et overgrep utsatt barn melder fra om voldsopplevelsene sine, framkommer det at det er et stort samfunnsproblem at voksne ikke klarer å fange opp volds- og overgrep utsatte barn. Ved å holde seg til ett budskap i Snakkemedbarn.no – at voksne har ansvar for å avdekke vold- og overgrep mot barn og unge – er målet å gjøre noe med dette samfunnsproblemet. En konsekvens er at det kan fremstå som mer alvorlig å overse et voldsutsatt barn enn å feilaktig mistenke et barn for å være voldsutsatt. Dette utspiller seg som en form for føre-var-prinsipp som underbygger en holdning om at det er bedre å melde én gang for mye enn én gang for lite til barnevernet. Alvorlighetsgraden ved selve fenomenet vold og overgrep mot barn, er også med på å underbygge en slik holdning.

Enkelte informanter, ikke alle, reflekterte over hvor vanskelig det kan være å tolke barns signaler, og risikoen for at man som voksen kan konkludere feil, selv etter at man har brukt snakkemedbarn.no. Disse informantene ønsket mer støtteinformasjon om risikoen for feiltolkninger, særlig hos barn som kunne ha ulike adferdsproblemer eller diagnoser.

De har vært en økende tendens til at skoler og barnehager melder inn saker til barnevernet, inkludert saker med mistanke om vold og overgrep i hjemmet, hvor det i realiteten handler om mangelfull og dårlig utformet tilrettelegging på skolen for barn med ADHD, autisme eller ME. Denne tematikken har blant annet blitt tatt opp av jurister som uttrykker stor bekymring for at skoleansatte (og andre ansatte i førstelinetjenester) melder saker til barnevernet på uriktig grunnlag (Ohnstad mfl., 2021). Dette bryter med rettsikkerheten til både barn og foreldre. Det oppleves også som en stor tilleggsbelastning for foreldre å oppleve at de blir meldt til barnevernet av skolen, når de allerede har et anstrengt forhold til skolen og sliter med å få plass tilrettelegging for et barn med diagnose. Det har også vært øktende oppmerksomhet på skolefravær, og hvordan skolen skyver dette problemet over på foreldrene (se for eksempel Brochmann & Madsen, 2022). Dette illustrerer kompleksiteten som inngår i skolehverdagen og vurderingene voksne som jobber innenfor skole og barnehage må gjøre i saker der det oppstår mistanke om at et barn kan være utsatt for vold eller overgrep.

Vi vil i denne rapporten understreke at snakkemedbarn.no implementeres i en skolekontekst som beskrevet ovenfor. Det kan derfor være en utfordring at Snakkemedbarn.no er så lite sensitiv for risikoen det innebærer at voksne kan gjøre feilslutninger basert på bruken av verktøyet, og feilaktig iverksette tiltak. Gruppene det refereres til er blant annet barn og unge med ulike nevroutviklingsdiagnoser som ADHD og autisme, og barn som utvikler skolevegringsadferd. Disse gruppen kan også være overlappende.

Vi antar at årsakene til at volds- og overgrep utsatte barn kan forveksles med barn med nevroutviklingsdiagnoser er at adferden eller uttrykksmåten til et barn med ADHD eller autisme som opplever stress på skolen ligner svært mye på adferden til et barn som har blitt utsatt for vold eller overgrep (Løwgren & Evensen, 2019). Men årsaken til adferden er svært ulik. For barn med nevrodiagnoser som ADHD og autisme, er adferden ofte grunnet i manglende tilrettelegging og forståelse på skolen. Denne manglende

tilretteleggingen fører også til høyt skolefravær blant disse barna. Andre barn og unge som også mistenkeliggjøres av skolen ved høyt fravær er ME-syke barn (Grønningsæter, 2023, s. 9).

Mens det for voldsutsatte barn og unge handler om stresset og ubehaget som følger av å bli utsatt for vold og overgrep, og som i noen tilfeller også kan føle til vansker med å følge opp skolearbeid og fravær, så kan det for barn som feilaktig antas å være utsatt for vold overgrep være skolen, og manglende tilrettelegging der som er årsaken til at barnet utviser en adferd som vekker mistanke hos de voksne. Det er en sterk økning i antall barn med ADHD eller autismediagnose, så dette er en utfordring som øker i omfang (Surén mfl., 2018; Surén mfl., 2019).

Av støttemateriellet eller kursopplegget for Snakkemedbarn.no fremkommer ikke forståelse for utfordringene skolen står ovenfor når det gjelder økningen i skolevegring og håndteringen av nevrodiverse barn. I Snakkemedbarn.no finnes ingen kunnskap om risikoen for å feilaktig identifisere barn og unge som voldsutsatte. Selv om det er svært alvorlig å ikke identifisere barn og unge som har blitt utsatt for vold og overgrep, så kan det ikke underspilles at det også er alvorlig for barn og foreldre å bli mistenkt for alvorlig omsorgssvikt eller å ha utøvd vold eller overgrep mot eget barn, når dette ikke er tilfellet.

I det videre arbeidet med Snakkemedbarn.no bør det vurderes hvordan dette håndteres. En mulighet vil være å inkludere en avatar i Snakkemedbarn.no som har en ADHD- eller autismediagnose, eller stort skolefravær. Hensikten med spillsamtalen vil være å konkludere med at man i dette tilfellet *ikke* skal melde saken til barnevernet, men heller trekke inn andre hjelpeinstanser, som PPT eller BUP. Det kan også vurderes å legge inn tilleggsmateriell som i større grad belyser risikoene for å gjøre feilvurderinger av om et barn har blitt utsatt for vold eller ei.

### 6.3 Tilpasning til det samiske – hvordan?

«Under utviklingen hadde man konkludert at oversettelse til de tre samiske språkene var tilstrekkelig.» (Weiss & Strand, 2020, s.23).

Samiske barn har større risiko for å bli utsatt for ulike type vold enn barn av majoritetsbefolkningen. Dette gjelder også vold i nære relasjoner (Eriksen, 2017). Et viktig hovedmål med utviklingen av verktøyene var derfor å tilrettelegge dem for samiske barn og unge.

Under utviklingen av verktøyene var det en del usikkerhet knyttet til hvordan denne tilretteleggingen skulle foregå. I arbeidet med Jeg Vet konkluderte man at det ikke var nødvendig med en spesiell tilpasning til den samiske kulturen og at oversettelse til de tre samiske språk var tilstrekkelig. Jeg Vet har blitt oversatt til nord-, sør- og lulesamisk. Også Snakkemedbarn.no skal bli tilgjengelig på de tre samiske språkene i løpet av 2023. Betydningen av læringsverktøy på de tre samiske språkene har blitt framhevet i flere utredninger de siste årene.

Ikke desto mindre er tilbakemeldinger fra samiske miljøer at oversettelsen verken er tilstrekkelig eller god nok. Tilbakemeldinger fra lærere, barnehageassistenter,

kommuneansatte og forskere vi har snakket med viser at tilretteleggingen og tilpasningen til den samiske befolkningen har vært utilstrekkelig og prematur. Å oversette til de tre samiske språk er i seg selv ikke nok til å gi samiske barn og unge et likeverdig, tilpasset og tilrettelagt undervisningstilbud. Det vil kreve et langt mer omfattende arbeid, som går utover tilpasningen av de to læringsverktøyene. utfordringene og utilstrekkeligheten knyttes spesielt til tre temaer.

- 1 Samiske barns mulighet til å tilegne seg det nødvendige ordforrådet til å forstå læringsinnholdet på samisk.
- 2 Forståelse og tilpasning av læringsverktøyene for andre kulturelle måte å håndtere vold og seksuelle overgrep i nære relasjoner
- 3 Tilstrekkelig kulturell kompetanse for den samiske konteksten i hjelpeapparatet.

Mange av barrierene samiske brukere møter når de er i kontakt med det norske hjelpeapparatet er allerede godt kjent og har blant annet blitt beskrevet i NKVTS sin rapport «Om du tør å spørre, tør folk å svare» (Øverli mfl., 2017), og en kortversjon av mulige barrierer kan også finnes på Bufdirs egen nettside (Bufdir, u.å.). Ikke desto mindre finner vi at den eksisterende kunnskapen i for liten grad har blitt implementert når det gjelder de to læringsverktøyene:

«I forskning og faglitteratur som eksplisitt tar opp situasjonen for voldsutsatte, understrekes at mange samer har behov for kulturelt og språklig tilrettelagte tiltak [...]. Derimot finnes det begrenset med empiriske studier om hvorvidt slike behov blir ivaretatt og inkludert i utforming av tjenestene for voldsutsatte i samiske samfunn i dag» (Øverli mfl., 2017, s. 63)

I det følgende skisserer vi noen av utfordringene. Beskrivelsen i denne rapporten skrapper antakeligvis bare overflaten av et langt større problem, som i stor grad er knyttet til Norges behandling av den samiske befolkningen (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023). Vi understreker derfor at for å innfri verktøyenes ambisjon om å nå alle barn, og ikke minst myndighetenes mandat om å beskytte alle barn og unge mot vold og overgrep, er det behov for ytterligere tilrettelegging av voldsforebyggende tiltak rettet mot samiske barn og unge.

### **Oversettelse på norsk og barns ordforråd**

Utviklerne av Snakkemedbarn.no viser til positive tilbakemeldinger fra brukere når det gjelder oversettelsen. Blant annet referer RVTS Øst på sine sider til Hans Lindberg, rektor ved den samiske skolen i Snåsa. Ifølge intervjuet gjengitt på RVTS sine websider, er Lindberg positiv til at Snakkemedbarn.no nå blir tilgjengelig på sørsamisk. Lindberg beskriver det som «en positiv følelse» og forklarer:

«Det er flere dimensjoner i dette og én er at språket vårt tas på alvor. En bieffekt er at vi må jobbe med språket vårt. Vi må hente fram ord som finnes for å formulere følelser og tanker og vi må konstruerer nye der ordene ikke finnes. Når vi voksne bruke de samiske ordene blir de en del av ungenes språk. På det viset bidrar 'Snakke' til revitaliseringen av språket». (Skoglund, u.å)



Allerede i 2016 slo forfatterne av NOU 2016:18 fast at barns språklæring er nøkkel til vitalisering av samiske språk: «Økt bruk og styrking av samiske språk i barnehager og skoler vil være blant de viktigste tiltak». Å tilby viktige læringsverktøy på de tre samiske språk kan være et viktig bidrag til å styrke det samiske språket. I vår evaluering av bruken av verktøyene har vi erfart en kritisk holdning til begge verktøyene.

Noen av våre respondenter har forsøkt å bruke den samiske versjonen av Jeg Vet i undervisningssammenheng. Pedagogene opplevde ganske raskt at barna ikke oppfattet innholdet i undervisningen. Barna, som alle hadde samisk som sitt barnehage- og skolespråk, manglet tilstrekkelig ordforråd på samisk til å kunne dra utbytte av undervisningen med Jeg Vet på samisk. Pedagogene valgte å ta en gjennomgang av de samme modulene i Jeg Vet på norsk og en av våre respondenter anså dette som en god vurdering. En av våre informanter forklarte: «Ungene skal forstå tematikken som tas opp. I alle fall når det gjelder det samiske språket, er det ikke alltid like greit å formidle.»

Våre respondenter forklarer at de to læringsverktøy har blitt implementert i et språklig vakuum. Mens det de siste tiårene har blitt skrevet mange viktige bøker og annet undervisningsmateriale for barnehage og skole som belyser psykisk helse, informasjon om kroppen, og situasjoner knyttet til vold og overgrep, finnes det svært lite litteratur og undervisningsmateriale på de samiske språkene. Litteratur er vesentlig til å utvikle språket og ordforrådet, å utvide bevisstheten og å gi nye ideer og begreper å tenke med (NOU 2016:18). Sametinget konkluderer at oversettelser til samisk i liten grad har blitt prioritert, og at dette gjelder spesielt litteratur rettet mot barn og unge (Sametinget 2018).

En av våre samtalepartnere virket oppgitt over situasjonen. «Jeg synes det er helt skrekkelig!» Vedkommende forklarte at det hvert år blir utgitt masse god litteratur for barn på norsk. Pedagogene har mulighet til å bruke denne litteraturen i samlingsstund, og ha lesestund om temaer som psykisk helse hos foreldre, vold og overgrep.

Det finnes så himla god skjønnlitteratur for barn på norsk! Men på samisk finnes det ingenting. Senest i 2019, gjorde jeg et dypdykk for samisk litteratur om kroppen. Det eneste som finnes er Trond Viggo Torgersen bok «Kroppen».

Torgersens bok kom ut i 1983. Siden har barnelitteraturen utviklet seg mot å behandle sensitive temaer. Vår samtalepartner tenkte høyt om hvorfor det ikke finnes oversettelser av nyere og mer passende utgivelser, og trekker blant annet fram Gro Dales bøker. Mangel på litteratur gjør det vanskelig for pedagogene å lage et godt opplegg for undervisning om vold og overgrep.

Vi tar jo imot alt som finnes på samisk. Det er jo også veldig vanskelig for pedagogene å bygge et godt opplegg rundt det voldsforebyggende arbeidet. Når vi bruker norsk språk, er det lett å gjøre det. I januar når vi har tema kroppen, når vi snakke om alt, om huden, celler i øyet, gode og onde berøringer, så finnes det masse god litteratur. På samisk finnes det dessverre ingenting.

Mangel på passende litteratur rettet mot samiske barn fører blant annet til at barn ikke får anledning til å tilegne seg det nødvendige begrepsapparatet og ordforrådet til å dra nytte av undervisningen av Jeg Vet på samisk.

Det får innvirkning på at barn kanskje ikke helt oppfatter budskapet for Jeg vet. En del begrep som brukes, som de her ungene ikke hører om ellers. Som man på norsk får inn, for eksempel i en lesestund. Her er det kjempestore hull. Man mangler faktisk et språk.»

Dette er spesielt viktig i den samiske konteksten, der vold, og især seksuelle overgrep ofte ikke snakkes direkte om i andre sammenheng (Øverli mfl., 2017). Mangel på en litteraturtradisjon rettet mot samiske barn og unge forsterker også den allerede eksisterende tausheten rundt vold og overgrep i nære relasjoner.

### **Taushet, tabu og indirekte kommunikasjon rundt vold og seksuelle overgrep**

Samisk har ikke så mye teoretisk og faglig språk. Har ikke gode, ei heller vulgære ord for samleie og overgrep, kjønnsorganer på samisk. Det finnes nordsamiske barn som bruker samisk hele tiden. Et enspråklige samiske barn vil ha godt ordforråd på norsk sånn fra 10 års alder. utfordringen er at man ikke er så åpen om de seksuelle ting i det samiske. De ligger en generasjon bak.

Brattland mfl. (2018) stiller spørsmål om hvorvidt majoritetssamfunnet «har evne til å lytte og vise respekt for lokale samiske måter å fortelle på – indirekte kommunikasjon, bruk av humor og «å la tausheten tale». Hvilken betydning vil disse kommunikasjonsformer ha for det forebyggende arbeidet, og spesielt de voksnes evne til å snakke med samiske barn om vold og overgrep? Hvilke tilpasninger er nødvendig for at for eksempel Snakkemedbarn.no har den nødvendige kultursensitiviteten ut over at den er oversatt til samisk?

Den samiske kulturen har blitt beskrevet som en «taushetskultur, der problemer holdes innad i familien» (Thorslund & Kiil, 2022). Visse typer vold, som seksuelle overgrep mot kvinner og jenter snakkes lite om (Kuokkanen, 2015). Det kan være nyttig å etablere en bedre forståelse av ulike typer kommunikasjon om vold og overgrep. Øverli mfl. (2017) trekker fram betydningen av tabubelagte temaer, taushet og indirekte kommunikasjon i den samiske tradisjonen. Ifølge forfatterne er visse temaer så tabubelagt i noen samiske miljøer at det ikke finnes et språk om vold og seksuelle overgrep.

Dette er også en observasjon våre respondenter gjør. Mangel på språk knyttet til enkelte temaer gjør den såkalte vanskelige samtalen, enda mer utfordrende. Det er derfor behov for større bevissthet rundt denne problematikken, og hvordan man kan få barn og unge i tale om opplevd eller bevitnet vold eller overgrep. Verktøy som Jeg Vet kan spille en viktig rolle til å gi disse temaene plass, benevne dem og dermed lufte noe av tausheten. Som nevnt tidligere, er dette et større arbeid som går langt ut over oversettelsen av verktøyet.

Øverli mfl. trekker også fram behov for mer kunnskap og kompetanse knyttet til samisk kommunikasjon og talemåter, spesielt bruken av taushet og indirekte kommunikasjon. Dette uavhengig av den voksnes samisk språkkompetanse. Indirekte kommunikasjon beskrives ved at den som snakker ikke kommer med klare uttalelser, men henter om forventningene sine til lytteren. Taushet brukes aktivt til å understreke sine poeng (Hendry & Watson, 2001). I sin veileder om barrierer i møte med samiske brukere peker Bufdir på betydningen av kunnskap om mindre verbale kommunikasjonsmåter og betydningen av metaforer og kroppsspråk (Bufdir, u.å.). Indirekte kommunikasjon er ikke bare et kjennetegn ved samiske kommunikasjonsformer, men finnes i flere deler av verden. Mer kompetanse og bevissthet vil dermed også kunne gagne barn og unge med annen kulturell bakgrunn.

I tillegg til kompetanse og kjennskap til slike kommunikasjonsmåter bør det også være bedre opplæring i hvordan voksne som snakker med barn, og hjelpeapparatet mer generelt kan fortsatt ha den vanskelige samtalen med barn og unge, og fortsatt identifisere vold og overgrep. Viktige spørsmål vil være frykt for å opptre krenkende eller trå feil, eller å spørre direkte og dermed framstå som konfronterende. Våre respondenter mener at Snakkemedbarn.no allerede har mange av de nødvendige verktøyene som trengs til dette.

Hint er mer vanlig i det samiske språket. Det er grenser for hvor mye hintende jeg kan være når jeg får inn et barn til samtale om vold og overgrep. Det kan være en litt annen kommunikasjonsform, den er mindre konfronterende, mye mer konfliktunngående. På Snakkemedbarn.no slipper man mye av problematikken.

Snakkemedbarn.no lærer voksne å være nysgjerrige og det noen av våre respondenter kalte fremoverlent. Det kan dermed – gitt tilstrekkelig kulturell kompetanse – fungere godt også i samtale med barn som benytter seg av mer indirekte kommunikasjonsformer om vold og overgrep.

### **Øversettelse av språk og kultur**

Mens fravær av ord og språkforråd er ett av problemene som møtes, er våre respondenter også opptatt av at samisk ungdom ikke er så forskjellig fra majoritetsungdom.

Jeg jobber mye med samisk ungdom, de kan snakke om onanering uten å blunke.

Vår respondent understreke behovet for å utvikle ord som barn skjønner. Samtidig understrekes det at mange samiske barn og unge, spesielt de som er bosatt utenfor de samiske sentrene, ikke nødvendigvis har samisk som sitt første språk, eller er samisktalende. Ikke desto mindre vil det være behov for en kulturell tilpasning også i møte med disse barn.

... det er andre ting som er viktigere. Det [læringsverktøyet] må være kulturelt tilpasset. Hvordan går man fram, hvordan snakker man om det, hvilke problemstillinger kan dukke opp? Det samiske samfunnet er preget av at alle kjenner alle, slekter er tett sammenvevde. Skjer det et overgrep innen slekten så vil man ordne det internt så ingen snakker vondt om vår familie. Det ligger kulturelle føringer på hva man kan

snakke med hvem om, kulturelle føringer her – som jeg ikke ser med etnisk norske barn. Hvis man skulle profilert det samme mot muslimske barn så blir ting litt fremmed selv om man oversetter ord for ord. Samer er hvite, men kulturelle tilpassing er vel så viktig.

Vår respondent peker på betydningen av storfamilien i samenes sosiale organisering og sosialt nettverk. Det er derfor viktig å innlemme slekt og andre nærstående i begrepet nære relasjoner, fordi slekt i det samiske samfunnet tradisjonelt defineres som nær familie» (Amft, 2000). Betydningen av slektskap, et utvidet familiebegrep og tettere bånd i familien, trekkes ofte fram som trekk ved samisk kultur og tradisjon, særlig i reindriftssamfunn.» (Øverli mfl., 2017, s. 42) Storfamilien spiller en viktig rolle for mange samers sosiale nettverk og er en viktig faktor i utviklingen av samisk identitet (Nystad, 2016).

«Innad i storfamilien kan det eksistere sterke normer om hvilke temaer det er lov å snakke om, men også om hvem det er lov å omtale når det gjelder vold og overgrep. En sterk kulturell norm er å beskytte slektens omdømme, noe som kan være en barriere mot å oppsøke hjelp.» (Eriksen, 2020)

Dersom barn og unges omgangskrets består av tette sosiale nettverk, vil også sanksjonene ved avvik, som utstøting og brudd på disse nære relasjonene, oppleves som ekstra sårbart. Uansett årsaken bak taushet knyttet til vold og overgrep, kan slik taushet øke sjansen for at vold og overgrep blir normalisert, og med dette at det er høyere risiko for nye voldsofre, og for at voldshandlingene fortsetter (Eriksen, 2020).

Andre respondenter peker på rasisme og mobbing samiske barn og unge kan være utsatt for.

Mange blir mobbet på skolen fordi de er samer. Det samiske blir tematisert. De opplever mer mobbing og trakassering og det er ofte etnisk utformet. Det trengs hjelp for samiske barn til å jobbe med å snakke om det. Dette høres ut som et supplement og fyller et behov i markedet med Jeg Vet.

Det er viktig å anerkjenne at det samiske samfunnet er mangfoldig og variert, og den samiske identiteten har mange ulike former og uttrykk. Ikke desto mindre finnes det ofte lite refleksjon over dette mangfoldet i det norske majoritetssamfunnet, og samene møter diskriminering, rasisme og mobbing, også i møte med offentlige tjenester (Øverli mfl., 2017). De siste årene har det blitt mer bevissthet om den sterke fornorskningspolitikken samene har vært utsatt for siden midten av 1800-tallet (Dankertsen, 2021). Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023) har blant annet beskrevet omfanget og de store konsekvenser denne fornorskningspolitikken har hatt, og fortsatt har, for samer og andre minoriteter i Norge. Det er derfor behov for en anerkjennelse av at den statlige assimilasjonspolitikken er et viktig bakteppe for å forstå utfordringer knyttet til forebygging av vold generelt, og arbeidet med Jeg Vet og Snakkemedbarn.no, spesielt. Denne anerkjennelsen handler ikke bare om en økt bevissthet rundt hvordan fornorskningspolitikken har påvirket omfanget av vold og overgrep i det samiske samfunnet, men også

hvordan manglende bevissthet og neglisjering har vanskeliggjort det voldsforebyggende arbeidet.

Tilpasning til det samiske innebærer ikke bare oversettelse til de samiske språkene, men i stor grad også en bevissthet og tilpasning knyttet til særskilte trekk ved det samiske samfunnet som kan påvirke hvordan det voldsforebyggende arbeidet gjennomføres. Dette er i tråd med tidligere anbefalinger om mer kultursensitive holdninger hos myndigheter og tjenesteutøvere, og bedre kunnskap om hvordan samiske lokalsamfunn fungerer (Øverli mfl., 2017). Hvordan dette kan gjøres i praksis bør være gjenstand for ytterligere forskning og utredning.

## 6.4 Konklusjon

Mens vi tidligere har vist at læringsverktøyene Snakkemedbarn.no og Jeg Vet i stor grad har blitt ansett som verktøy av god kvalitet (Flatø mfl., 2022), har vi også identifisert utfordringer med tanke på målsetningen om å nå alle barn. Vi har identifisert tre grupper barn: Barn som ikke deltar i ordinær undervisning, barn som feilaktig antas å være utsatt for vold og overgrep, og samiske barn. Listen er antakeligvis ikke fullstendig, og det er behov for mere forskning på dette.

De tre gruppene barn er berørt på ulikt vis av utfordringer knyttet til en eller begge av verktøyene. For barn som av ulike årsaker ikke deltar i ordinær undervisning ble det i utviklingsfasen av Jeg Vet diskutert hvordan gruppen kunne sikres adekvat undervisning om vold og overgrep. Blant annet var Statped invitert med i arbeidsgruppe 1 for å sikre behovene til denne barnegruppen (Weiss mfl., 2022). I implementeringsfasen har man derimot sett, at det mangler en bevisstgjøring av skoler og barnehager om universell utforming, og om hvordan Jeg Vet kan brukes opp mot barn som ikke deltar i ordinær undervisning.

Den andre gruppen vi har beskrevet er de tilfellene der voksne feilaktig antar at et barn har vært utsatt for vold eller overgrep. Dette er en utfordring som kunne ha blitt bedre håndtert av Snakkemedbarn.no, som jo er et verktøy designet for å hjelpe voksne å identifisere og støtte voldsutsatte barn og unge. Imidlertid finner vi i denne evalueringen liten eller ingen bevissthet rundt risikoen for feiltolkninger, verken gjennom spillteknologi eller i kurslederkursene som formidler bruken av snakkemedbarn.no). En mulig løsning kunne vært å ha en avatar som viser liknende atferd som et voldsutsatt barn, men der samtalen fører til en avkreftelse av voldsutsatthet. I evalueringen har vi funnet en tendens til å vektlegge at det er greit å melde én gang for mye enn én gang for lite. Evalueringen indikerer at det er grunn til bekymring rundt manglende sensitivitet for feiltolkninger i Snakkemedbarn.no, spesielt knyttet til barn med diagnoser og med høyt skolefravær. Vi foreslår å vurdere tiltak som inkluderer avatarer med spesifikke diagnoser og tilleggsmateriell som tar opp kompleksitetene knyttet til feiltolkninger.

Når det gjelder samiske barn, ser vi et stort forbedringsbehov, ikke bare i de to læringsverktøyene, men også i hele det voldsforebyggende arbeidet opp mot samiske barn. Samiske barn har større risiko for ulike former for vold, inkludert vold i nære relasjoner, enn barn i majoritetsbefolkningen. I evalueringen har vi identifisert tre hovedutfordringer som i stor grad går ut over utfordringer knyttet til verktøyene. Vi finner store

begrensninger i barns samiske ordforråd, manglende tilpasning av læringsverktøy til kulturelle håndteringsmåter av vold, og mangel på tilstrekkelig kulturell kompetanse i hjelpeapparatet. I tillegg nevnes utfordringer knyttet til taushet og tabu rundt vold og seksuelle overgrep i samiske miljøer, samt behovet for en mer bevisst tilnærming til samisk kommunikasjon og kultursensitivitet. For å oppnå effektive voldsforebyggende tiltak for samiske barn og unge, kreves det derfor betydelig innsats ut over oversettelse, med vekt på å forstå og tilpasse seg den samiske konteksten og kulturen.

## 7 Konklusjon og anbefalinger

I denne siste delrapporten fra følgeevalueringen av de to læringsverktøyene Snakkemedbarn.no og Jeg Vet har vi sett på implementeringsstrategier og bruken av verktøyene i kommuner. Formålet har vært å utarbeide eksempler på god praksis som kan brukes til det videre implementeringsarbeidet i kommunene. Rapporten har også identifisert faktorer som bidrar til vellykket implementering. Vi trekker blant annet fram lederforankring, de voksnes voldskompetanse, tilstrekkelig med tid, og gode og bærekraftige rutiner og strukturer som sikrer kontinuitet og langsiktig bruk av de to læringsverktøyene. Rapporten peker også på utfordringer knyttet til utformingen av de to læringsverktøyene. I det følgende løfter vi fram tre funn vi anser å være særdeles viktige, før vi kommer med anbefalinger for det videre arbeidet med implementering og videreutvikling av Snakkemedbarn.no og Jeg Vet.

### 7.1 Ulike implementeringsstrategier

Vi har identifisert tre tilnærminger til implementering – top-down, bottom-up og implementering gjennom økonomiske insentiver. Hver tilnærming har sine fordeler og ulemper, og i stedet for å fastslå én som den beste, ønsket vi å vise de ulike mulighetene de gir. Disse implementeringstypene er først og fremst undersøkt i små og mellomstore kommuner.

En top-down-beslutning om å innføre Jeg Vet og Snakkemedbarn.no gir ikke nødvendigvis umiddelbar suksess. Motstand og planlegging kan fortsatt være utfordrende. Likevel har en slik tilnærming klare fordeler, med forankring hos kommunens ledelse, noe som skaper mer robuste prosesser på lengre sikt. At ansatte i førstelinja ikke kan velge det bort, sender et sterkt signal om kommunens prioritering.

I små kommuner kan en bottom-up-strategi være godt egnet for å starte implementeringsarbeidet. Kombinasjonen av små forhold og manglende stabilitet i ledelsen gir ildsjeler spillerom til å gjennomføre ønskede endringer. I større kommuner ville det vært vanskelig for enkeltpersoner å bestemme at alle medarbeidere skal bruke en hel dag til opplæring. Små kommuner gir ansatte større mulighet for autonomi, der engasjerte medarbeidere selv kan fylle et gap i organisasjonen med sitt personlige bidrag og engasjement, som kan gå langt over forventningene.

Den tredje strategien, implementering gjennom ekstern finansiering med midler fra Bufdir (BTI-tilskudd), kombinerer elementer fra begge to. Den ligner delvis på en top-down-modell, med forankring i kommunal ledelse og et tydelig styrt implementeringsarbeid. Imidlertid er det ikke ledelsen selv som styrer, men en prosjektkoordinator. Strategien ligner også på en bottom-up-modell, da den drives av enkeltpersoner. I motsetning til bottom-up-modellen er det imidlertid ikke ildsjeler som driver det voldsforebyggende arbeidet frivillig; pådriveren, prosjektkoordinatoren, har fått avsatt tid og har en klar stillingsbeskrivelse for å drive det voldsforebyggende arbeidet i kommunen. Fordelene med ekstern finansiering gjennom BTI-tilskudd inkluderer muligheten til å avsette tid til voldsforebyggende arbeid, spesielt gjennom målrettet tverrsektorielt samarbeid, og ved å fremme

implementering og bruk av de digitale verktøyene. Slike prosjekter er imidlertid tidsbegrenset, og det er usikkerhet knyttet til om bærekraftige samarbeidsstrukturer og etablering av verktøyene i skoler og barnehager vil oppnås før prosjektfasen avsluttes.

## 7.2 Universell utforming

I utviklingen og implementering av Snakkemedbarn.no og Jeg Vet har det vært et uttalt mål å nå alle barn, uavhengig av alder, etnisitet og funksjonsnivå. Dette har man ikke klart. Spesielt barn som ikke følger ordinær undervisning, barn som viser et liknende symptomtilde som barn utsatt for vold, men med andre årsaker, og samiske barn har man ikke klart å nå i tilstrekkelig grad med den nåværende utformingen og implementeringen. Denne evalueringens rammer har ikke vært tilstrekkelige til å utrede utfordringer knyttet til å nå disse tre gruppene. Vi mener at det fortsatt er behov for systematisk og gjennomgående forskning på hvordan universell utforming bør gjennomføres, og hva språklig og kulturell oversettelse og tilpasning bør bety, spesielt i en sammenheng der temaer som vold og overgrep omtales og behandles svært ulikt i majoritets- og urbefolkningen. Utfordringene vi tegner opp er omfattende og går ut over arbeidet med de to læringsverktøyene. Funnene i denne rapporten bør derfor leses som en tilstandsrapport med mål om å sette fokus på vesentlige forbedringsbehov.

Barn med funksjonsnedsettelse blir dobbelt diskriminert. For det første vet vi at de ofte blir tatt ut av undervisningen, siden verktøyene oppfattes som lite tilrettelagt for dem. Dette gjelder spesielt Jeg Vet. I tillegg overses det fullstendig i opplæringen, spesielt av Snakkemedbarn.no, at barn med enkelte funksjonsnedsettelser kan ha et liknende symptomtilde som barn som er utsatt for vold og overgrep. Mangel på bevissthet rundt dette gjør at tiltak iverksettes uten at barna er utsatt for vold og overgrep. Det er behov for økt bevissthet rundt universell utforming, og også en bedre tilpasning av Jeg Vet til barn med ulike funksjonsnedsettelser.

Videre er det stor behov for en større bevissthet rundt risikoen for at voksne feilaktig antar at barn og unge har blitt utsatt for vold og overgrep i implementeringen og bruken av Snakkemedbarn.no. Problemstillingen bør tas opp under opplæring og i nettverksmøter, og det bør også vurderes å ha med en avatar der utfallet av samtalen er avkrefte av mistanke om vold.

Når det gjelder samiske barn, har evalueringen avdekket betydelige utfordringer i det voldsforebyggende arbeidet, ut over de to læringsverktøyene. Tilbakemeldinger fra samiske miljøer avslører at oversettelsen av verktøyene ikke er tilstrekkelig. Barrierene inkluderer manglende ordforråd på samisk, utfordringer knyttet til kulturelle måter å håndtere vold og seksuelle overgrep på, samt manglende kulturell kompetanse i hjelpeapparatet. Dette problemet forsterkes av mangel på tilpasset litteratur på samisk, noe som er essensielt for å utvikle språket og forståelsen av temaer som psykisk helse og overgrep. Det er også behov for at styrking av kulturell kompetanse blir en del av undervisningsopplegget rettet mot barn og unge, og spesielt for voksne som arbeider med samiske barn og unge. Samisk tilhørighet defineres ikke bare gjennom språket, men gjennom tilhørighet i et kulturelt felleskap som er knyttet til tradisjoner og kulturelle symboler. Når staten og dens etater har fått ansvar for å sikre bruk av samiske språk i skole og barnehage, kreves det derfor et oversettelsesarbeid som går ut over den språklige



oversettelsen. Formålet med oversettelsen er å gjøre innholdet forståelig for barn, og å inkludere nødvendig kulturell oversettelse.

### **7.3 Endringsteoretisk perspektiv**

Det endringsteoretiske rammeverket benyttet i prosessevalueringen gir grunnlag for å systematisere noen av funnene. I dette avsnittet referer vi tilbake til kapittel 2 som skisserer stegene i det vi har kalt en ideell implementeringsprosess. Denne kan sammenholdes med det vi nå vet om hvordan implementeringen har funnet sted. Et viktig poeng er å forsøke å skille mellom to forhold: hvorvidt mangel på positive utfall av innføringen av de to læringsressursene med en viss sannsynlighet skyldes feilaktig utforming av ressursene, eller om det er implementering som ikke har vært god nok. I tråd med kapittel 2 gjør vi denne oppsummeringen separat for de to verktøyene.

#### **Snakkemedbarn.no**

Formålet med Snakkemedbarn.no har vært å utvikle og implementere et verktøy som bidrar til at voksne forbedrer både egen handlingskompetanse med tanke på å avdekke vold og overgrep mot barn og unge, og egen forståelse av hva slags fenomen vold og overgrep er. Dette er definert som de kortsiktige virkningene for Snakkemedbarn.no (se figur 2.1). På lengre sikt er det også tenkt at Snakkemedbarn.no skal bidra til å forebygge og avdekke vold og overgrep, samt bidra til bedre oppfølging av volds- og overgrepsutsatte barn og unge, og på den måten bidra til å nå det overordnede samfunns-målet om å bekjempe vold og overgrep mot barn og unge.

I denne evalueringen ser vi bare på de kortsiktige virkningene innføringen av Snakkemedbarn.no kan ha hatt. Basert på kvalitative undersøkelsesmetoder og en surveyundersøkelse finner vi følgende.

Implementeringen har ikke lyktes i å nå ut til alle brukergrupper, slik det var tenkt. Svært mange kommuner har ikke tatt verktøyet i bruk. Dette i seg selv har konsekvenser når det gjelder å realisere de positive virkningene av verktøyet. Det har blitt igangsatt flere aktiviteter for å spre bruken av Snakkemedbarn.no, og dette arbeidet videreføres. Vi har god grunn til å tro at bruken av verktøyet vil øke over tid.

Vi har i denne rapporten høstet erfaringer fra bruken av Snakkemedbarn.no i tre utvalgte små og middels store kommuner. Basert på dette virker det sannsynlig at voksne får bedre handlingskompetanse om hvordan de skal snakke med barn om vold og overgrep. Vår studie indikerer at bruken av Snakkemedbarn.no styrker voksnes trygghet i å snakke med barn om vold og overgrep. Når det gjelder Snakkemedbarn.no sin rolle i å styrke voksnes fenomenforståelse er vi noe mer usikre. Det finnes indikasjoner i vår evaluering på at Snakkemedbarn.no i for liten grad bidrar med kunnskap som gjør voksne oppmerksomme på risikoen ved å skille fenomenet voldsutsatte barn fra andre utfordringer barn og unge opplever på bakgrunn av diagnoser, sykdom, vansker i skolesituasjonen eller traumer påført av andre forhold i livet. Dette er en svakhet ved læringsverktøyet slik det nå er utformet, som svekker muligheten for god måloppnåelse.

## **Jeg Vet**

Formålet med Jeg Vet har vært å nå ut til alle barn og unge med en læringsressurs som kan styrke barns og unges forståelse av fenomenet vold og overgrep, styrke barns og unges handlingskompetanse i møte med vold og overgrep, og styrke voksnes trygghet i å undervise barn og unge om vold og overgrep (se figur 2.3).

Også for Jeg Vet finner vi at implementeringen ikke har blitt gjennomført og at mye mangler på at kommuner tar verktøyet i bruk. Verktøyet Jeg Vet er i svært liten grad tatt i bruk i ungdomsskolen. Det vil derfor framover være nødvendig å konsentrere seg om ungdomsgruppa for å få til bedre måloppnåelse for implementeringen av Jeg Vet.

Samtidig er det viktig å anerkjenne at et stort arbeid er igangsatt med å spre Jeg Vet som ressurs. Det er god grunn til å tro at det vil være mulig å øke bruken av verktøyet. Denne evalueringen har ikke inkludert barn og unge som informanter. Vi kan derfor ikke si noe om hvorvidt Jeg Vet faktisk bidrar til å gi barn og unge bedre kunnskap om vold og overgrep. Imidlertid vil dette undersøkes grundigere i neste del av denne evalueringen som vil være en randomisert kontrollert studie rettet mot barneskolebarn.

Når det gjelder utfordringer knyttet til Jeg Vet, peker vi særlig på at verktøyet har problemer med å nå ut til alle barn, dette inkluderer for eksempel unge som av ulike årsaker ikke deltar i ordinær klasseromsundervisning eller har stort fravær fra skolen. Det gjelder også samiske barn, hvor vi har for liten kunnskap om hvor godt den samiske versjonen av Jeg Vet treffer målgruppen.

Alt i alt, ser vi at det å løfte temaet om vold og overgrep mot unge opp på flere arenaer kan gi både barn og voksne bedre fenomenforståelse, og bevisstgjøre voksnes ansvar ovenfor barn og unge. Vi vil derfor anta at denne innsatsen vil kunne bidra til det overordnede samfunnsmålet om å forebygge vold og overgrep mot barn og unge.

## **7.4 Anbefalinger**

### **Utforming av ressursene**

Denne evalueringen har ikke hatt som hovedhensikt å evaluere innholdet i ressursene og hvor godt de fungerer. Det har likevel kommet fram kunnskap om mulige forbedringer av ressursene. Vi trekker derfor fram følgende anbefalinger til Bufdir, som den ansvarlige part for ressursene. Disse anbefalingen er også rettet mot RVTS som samarbeider med Bufdir.

- Utforme råd og veiledning som kan bevisstgjøre voksne brukere av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no om risikoen knyttet til å ikke skille voldsutsatthet fra andre vansker som barn har, for eksempel nevrodiagnoser, ME eller traumer. Dette kan for eksempel gjøres gjennom:
  - Utvikling av en avatar i Snakkemedbarn.no hvor hensikten er å konkludere med at barnet utviser en adferd som kan være lik et voldsutsatt barn, men hvor en annen årsak som dårlig tilrettelegging på skolen eller en nevrodiagnose forklarer barnets adferd.
  - Informasjon på kurslederkurs og ressursider til læringsverktøyene.
- Sikre at særlig Jeg Vet kan nå de barna som ikke deltar i ordinær undervisning, gjennom råd, veiledning og samarbeid med relevante aktører

## Implementering av ressursene

Arbeidet med implementering av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no er på ingen måte avsluttet. Det er fortsatt behov for mer informasjon om ulike implementeringsstrategier av de to læringsressursene. Disse rådene er rettet mot Bufdir så vel som kommunene som har ansvaret for å gjennomføre implementeringen lokalt.

- Videre arbeid med implementering av de to læringsressursene bør konsentrere seg om hvordan bruken forankres i førstelinja i kommunen, altså hos virksomhetsledere og ansatte.
- Kommunene bør i samarbeid med Bufdir etablere robuste rutiner og strukturer som sikrer at de kommunale virksomhetene kontinuerlig setter av tid til det voldsforebyggende arbeidet.
- Bufdir bør i samarbeid med kommunene og fylkeskommunene styrke arbeidet og sikre rutiner knyttet til foreldresamarbeid.
- Implementeringen av de to læringsverktøyene har ikke nådd ungdom. Videre implementeringsarbeid må derfor legge vekt på aldersgruppen 13-18 år. Dette fokuset gjelder hele implementeringskjeden og vil involvere Bufdir, RVTS, statsforvalterne, kommuner og fylkeskommuner. Det bør utarbeides planer for hvordan det kan være mulig å nå ut til fylkeskommuner og videregående skoler med det voldsforebyggende arbeidet.
- Bufdir bør innhente mer kunnskap om hvordan implementeringen av ressursene kan foregå i større kommuner og byer.
- Bufdir bør innhente mer kunnskap om samordningen av det voldsforebyggende arbeidet i skoler og barnehager og det som foregår i resten av kommunen, for eksempel i barnevernet og helsestasjoner. Dette har ligget utenfor denne studien å undersøke.

## Tilpasning til samiske barn og unge

Tilpasningen av verktøyene rettet mot samiske barn og unge trenger ytterligere arbeid og videreutvikling. Anbefalingene retter seg mot Bufdir

- Implementering av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no bør skje som en del av et bredere voldsforebyggende arbeid sammen med den samiske befolkningen. Dette bør inkludere:
  - Tiltak for å forbedre barns ordforråd og forståelse av vold og overgrep, for eksempel ved å tilgjengeliggjøre barne- og ungdomslitteratur om vold og overgrep på de samiske språkene
  - Utvikle tiltak som kan bidra til å øke kulturkompetansen blant voksne som arbeider med samiske barn og unge.
- Det har ikke vært mulig innenfor rammene av denne evalueringen å gjøre en studie av den samiske delen av ressursene. Følgelig anbefaler vi at det gjennomføres et eget forskningsprosjekt som belyser de særegne utfordringer med det voldsforebyggende arbeidet rettet mot samiske barn og unge.
- Det bør undersøkes hvorvidt læringsverktøyene, og det voldsforebyggende arbeidet generelt, når ut til barn og unge i andre minoritets- og urfolksgrupper.

# Referanser

- Amft, A. (2000). *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv*. Samiska studier: Umeå universitet.
- Barnekonvensjonen (1989). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Barne- og familiedepartementet [https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns\\_barnekonvensjon.pdf](https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf)
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2018). *Implementeringsplan «Jeg vet»*.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (u.å.). *Plan om implementering av SNAKKE*. OsloBredal, A., Eggebø, H. & Eriksen A. M. A. (Red.) (2020) *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Cappelen Damm akademisk. <https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/view/99/478/3667>
- Brattland, C., Kramvig, B., & Verran, H. (2018). Doing Indigenous Methodologies: Toward a Practice of the "Careful Partial Participant". *ab-Original*, 2(1), 74-96. <https://doi.org/10.5325/aboriginal.2.1.0074>
- Breit, E., Fossetøl, K & Pedersen, E. (2019). Kunnskapsbasert praksis innenfor en samstyringsmodell: En analyse av satsingen «Praksis- og kunnskapsutvikling i NAV-kontor». *Tidsskrift for velferdsforskning* 22(3), 184-197. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2019-03-01>
- Bufdir. (u.å.). *Barrierer i møte med samiske brukere*. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. <https://www.bufdir.no/nasak/hvilke-barrierer-kan-tjenestene-oppleve-i-mote-med-samiske-brukere/>
- Brochmann, G. & Madsen, O. J. (2022). *Skolevegringsmysteriet. Historien om hvorfor barn og unge sitter alene hjemme i stedet for å gå på skolen*. Cappelen.
- Dankertsen, A. (2021). Artikulasjoner av kjønn og kultur i samisk psykisk helsevern. *Tidsskrift for kjønnsforskning*. 45(4) 165-180. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2021-04-02>
- Difi (2014). *Mot alle odds? Veier til samordning i norsk forvaltning*. Difi-rapport 2014:07.
- Ebrahim, A. & Rangan, V. K. (2010). *Putting the brakes on impact: a contingency framework for measuring social performance*. Academy of Management Proceedings.
- Eriksen, A. M. A. (2017) "Breaking the silence" *interpersonal violence and health among Sami and non-Sami. A population-based study in mid-and Northern Norway*. Universitet i Tromsø. <https://hdl.handle.net/10037/11290>
- Eriksen, A. M. A. (2020) Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.) *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. (s 127-144). Cappelen Damm akademisk
- Eyben, R., Kidder, T., Rowlands, J. & Bronstein, A. (2008). Thinking about change for development practice: a case study from Oxfam GB. *Development in Practice* 18( 2), 201-212. <https://doi.org/10.1080/09614520801898996>
- Flatø, H., Strand, A. H. & Weiss, N. (2022) *Kompetanse- og brukervurderinger av Jeg Vet og Snakkemedbarn.no*. Delrapport 3. Fafo-rapport 2022:25. <https://www.faf.no/images/pub/2022/20828.pdf>
- Grønningsæter, A. B. (Red.) (2023). *Tjenesten og MEg*. Samlerapport fra et prosjekt om ME-sykes møte med den norske velferdsstaten. Fafo og SINTEF. <https://www.faf.no/images/pub/2023/969.pdf>
- Hansen, I. L. S., Jensen, R. S. & Fløtten, T. (2020). *Trøbbel i grenseflatene*. Samordnet innsats for barn og unge. Fafo-rapport 2020:02. <https://www.faf.no/images/pub/2020/20737.pdf>
- Hendry, J. & Watson C. W. (2001). *An Anthropology of Indirect Communication*. Routledge
- Kuokkanen, R. (2015). Gendered violence and politics in indigenous communities. The cases of aboriginal people in Canada and the Sami in Scandinavia. *International Feminist Journal of Politics*. 17(2) 271-288.
- Koppenjan, J. & Klijn, E.-H. (2004). *Managing uncertainties in networks: Public private controversies*, Routledge.

- Løwgren, R. H. & Evensen, K. L. (2019). ADHD og traumer. Sammenhenger og utfordringer i klinisk praksis med barn. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 56(7), 504-513. <https://psykologtidsskriftet.no/node/21492/pdf>
- Moen, L. H., Bergman, S. & Øverlien, C. (2018). *Forebyggende tiltak mot vold i nære relasjoner. Kartlegging av kunnskap for veien videre*. Rapport 2/2018. Nasjonal kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. <https://www.nkvts.no/rapport/forebyggende-tiltak-mot-vold-i-naere-relasjoner-kartlegging-av-kunnskap-for-veien-videre/>
- NOU 2017: 12 (2017). *Svikt og svik — Gjennomgang av saker hvor barn har vært utsatt for vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt*. Barne- og familiedepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2017-12/id2558211/?ch=1>
- NOU 2016:18 (2016). *Hjertespråket*. Kommunal- og distriktsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-18/id2515222/?ch=1>
- Nystad, K. (2016). *Sámi adolescents' pathways to adulthood*. Ph.d. avhandling. Samfunnsmedisinsk Institutt. Universitetet i Oslo.
- Ohnstad, B. M., Sønderskov, M., & Ødegaard, T. (2021). Urettmessige meldinger til barnevernet: En utilstrekkelig påaktet rettssikkerhetsproblematikk. *Fontene forskning*, 14(1), 32-44. <https://fontene.no/forskning/urettmessige-meldinger-til-barnevernet-en-utilstrekkelig-paaktet-rettssikkerhetsproblematikk-6.584.876469.d33b1231e3>
- Rittel, H. W. & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy sciences* 4(2), 155-169. <https://doi.org/10.1007/BF01405730>
- Røiseland, A. & Vabo, S. I. (2016). *Interactive-or counteractive-governance? Lessons learned about citizen participation and political leadership. Critical reflections on interactive governance*. Edward Elgar Publishing.
- Sametinget (2018). *Gieledutnjeme – Giellalåpptom – Giellalokten. Sametingets strategier for samiske språk*. Sametinget. <https://sametinget.no/sprak/gieledutnjeme-giellalapptom-giellalokten-sametingets-strategier-for-samiske-sprak/>
- Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023). *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med forsoningspolitikk og urett mot sameer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Stortinget.

- <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf>
- Skoglund, U. (u.å.). *Snakkemedbarn.no lanseres på samisk*. RVTS øst. <https://www.rvtsost.no/aktuelt/snakkemedbarn-no-lanseres-pa-samisk>
- Stern, E., Stame, N., Mayne, J., Forss, K., Davies, R. & B. Befani (2012). Broadening the range of designs and methods for impact evaluations. Report of a study commissioned by the Department for International Development, DFID Working Paper 38, April 2012.
- Surén, P., Thorstensen, A. G., Tørstad, M., Emhjellen, P. E., Furu, K., Biele, G., Aase, H., Stoltenberg, C., Zeiner, P. Bakken, I. J. & Reichborn-Kjennerud, T. (2018). Diagnostikk av hyperkinetisk forstyrrelse hos barn i Norge. *Tidsskriftet. Den norske legeforening*. <https://doi-org/10.4045/tidsskr.18.0418>
- Surén, P., Havdahl, A., Øyen, A-S, Schjølberg, S., Reichborn-Kjennerud, T., Magnus, P., Landsjøåsen, I. J. & Stoltenber, C. (2019). Diagnostisering av autismespekterforstyrrelser hos barn i Norge. *Tidsskriftet. Den norske legeforening*. <https://doi.org/10.4045/tidsskr.18.0960>
- Sørensen, E. & Torfing, J. (2011). Enhancing collaborative innovation in the public sector. *Administration & society* 43(8), 842–868. <https://doi.org/10.1177/0095399711418768>
- Thorslund, B. D. & Kiil, M. A. (2022). Ut av edderkoppnettet med to tomme hender: Kvinners møte med hjelpetjenestene etter vold i nære relasjoner i samiske samfunn. *Forskning og Forandring*. 5(1) 46–63. <https://doi.org/10.23865/fof.v5.3812>
- Vabo, S. I. & Røiseland, A. (2012). Conceptualizing the tools of government in urban network governance. *International Journal of Public Administration* 35(14), 934–946. <https://doi.org/10.1080/01900692.2012.691243>
- Weiss, N. & Strand, A. H. (2020). *Jeg vet og Snakke sammen: Verktøyenes endringsteorier Evaluering av Jeg vet og Snakke sammen: Delrapport 1*. Fafo-notat 2020:13. <https://www.fafo.no/images/pub/2020/10333.pdf>
- Weiss, N., Strand, A. H. & Flatø, H. (2022). *Implementeringsarbeidet i Jeg Vet og Snakkemedbarn.no. Delrapport 2*. Fafo-rapport 2022:09. <https://www.fafo.no/images/pub/2022/20811.pdf>
- Øverli, I.T, Bergman S. &, Finstad A-K. (2017). «Om du tør å spørre, tør folk å svare». *Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn*. NKVTS. <https://www.nkvts.no/rapport/om-du-tor-a-sporre-tor-folk-a-svare-hjelpeapparatets-og-politiets-erfaringer-med-vold-i-naere-relasjoner-i-samiske-samfunn/>

## Vedlegg Tabelloppsummering av endringsteori for Jeg Vet og Snakke sammen

	Jeg Vet	Snakke sammen
<b>Hovedmålsetting</b>	Redusere vold og overgrep mot barn og unge	Redusere vold og overgrep mot barn og unge
<b>Målsettinger</b>	Bidra til at barnehager og skoler har et alderstilpasset, forskningsbasert og universelt utformet voldsforebyggende opplæringstilbud	Gi voksne som jobber med barn og unge, et verktøy som fører til en kompetanseheving i det å snakke med barn og unge om vold og overgrep
<b>Målgrupper</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1 barn og unge</li> <li>2 ansatte i barnehage og skole</li> <li>3 eiere, ledere og kommunale myndigheter</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1 kommunalt ansatte</li> <li>2 barn og unge</li> </ol>
<b>Aktører</b>	Aktører på ulike nivåer	
<b>Antakelser</b>	Antakelser knyttet til problemet Antakelser knyttet til implementering <ul style="list-style-type: none"> <li>- forankring</li> <li>- samarbeid og samordning</li> <li>- skolenes og barnehagenes rolle i implementering</li> </ul> Antakelser knyttet til virkning og effekt <ul style="list-style-type: none"> <li>- universell utforming</li> <li>- effekt og virkning</li> </ul>	Antakelser knyttet til problemet Antakelser knyttet til implementering Antakelser knyttet til virkning og effekt <ul style="list-style-type: none"> <li>- universell utforming</li> <li>- demokratisering</li> <li>- virkning og effekt</li> </ul>
<b>Indikatorer</b>	Indikatorer for implementering Indikatorer for bruken av verktøyet Indikatorer for virkninger Indikatorer for effekt	Indikatorer for implementering Indikatorer for bruken av verktøyet Indikatorer for virkninger Indikatorer for effekt

**Fafo**

Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning

Borggata 2B, Oslo

Postboks 2947 Tøyen, 0608 Oslo

Sentralbord: 22 08 85 00

E-post: [fafo@fafo.no](mailto:fafo@fafo.no)

[fafo.no](http://fafo.no)

